

Minoritetskvinner i Norden

*Rapport fra et dialogmøte
mellom nordiske minoritetskvinner*

ANP 2004:712

Minoritetskvinner i Norden

ANP 2004:712

© 2004 Nordisk Ministerråd, København

Trykk: Scanprint a/s, Århus 2004

Design: Kjell Olsson/NMR

Opplag: 400

Trykt på miljøvennlig papir som oppfyller
kravene i den nordiske miljøsvanemerkeordning.

Printed in Denmark

ISBN 92-893-0978-4

*Flere publikasjoner fra Nordisk Råd
og Nordisk Ministerråd på
www.norden.org/publikationer*

Forord	7
Bakgrunn for dialogmøtet mellom nordiske minoritetskvinner	9
Likestillingssenterets intensjon og målsetting	11
Hovedkonklusjoner trukket av Likestillingssenteret	13
Forslag til politiske tiltak fra dialogmøte	19
Program	23
<i>Referat fra oppstart til dialogmøtet 6.10.02</i>	
Presentasjon og workshop	25
Gruppearbeid	27
<i>Referat fra dialogmøtet 7.10.02</i>	
Innlegg og plenumsdiskusjoner	31
Gruppearbeid	45
Likestillingsminister Laila Dåvøys svar på innleggene til minoritetskvinnene	59
SUPPLEMENT	
<i>Riadh Al-Baldawi</i>	
I migrationens och exilens spår. Psykosociala konsekvenser av en förändrad familjestruktur	69

Forord

Denne rapporten er et resultat av et dialogmøte mellom nordiske kvinner med innvandrerbakgrunn, som fant sted i Oslo 7.–8. oktober 2002.

Jeg takker Likestillingssenteret for planlegging og gjennomføring av dialogmøtet, og for utforming av rapporten fra møtet.

Konferansen var den første i sitt slag i Norden. Hensikten var å bidra til å skape fora for dialog innvandrerkvinner imellom, og videre med myndighetene i de nordiske land.

Dersom arbeidet for likestilling i skjæringspunktet mellom kjønn og etnisk bakgrunn skal få vind i seilene, behøver myndighetene råd og synspunkter på hva som ansees som de viktigste satsningsområdene fra dem det gjelder.

Rapporten gjengir de mange viktige og konkrete forslag og anbefalinger til myndighetene. Jeg har notert meg at for mange fortrenger og overskygger opplevelsen av hverdagsrasisme innsatsen for likestilling mellom kjønnene. Hverdagsrasismen må bekjempes på mange fronter og krever fortsatt innsats fra myndigheter, organisasjonene og allmennheten. Manglende språkkunnskaper og manglende muligheter til å kunne bruke utdanning og yrkeserfaring utgjør viktige skillelinjer mellom minoritet og majoritet. Dette er gjennomgåen-

de temaer i alle arbeidsgruppene, og blir understreket som områder det må satses intensivt på virkemidler til integrering og likestilling.

Felles for minoriteten og majoriteten er erkjennelsen av at menns bevisstgjøring og forståelse av egen rolle og funksjon, rettigheter og plikter er viktig for at likestilling mellom kvinner og menn skal bli virkelighet, og at de må trekkes aktivt med i dette arbeidet.

Det gleder meg at arbeidet som er startet med denne konferansen er ført videre gjennom konferansen i Malmö i mai 2003, og at Island vil følge opp i 2005.

På nasjonalt og nordisk plan vil jeg drøfte hvordan vi i fellesskap kan følge opp innspillene fra dette møtet. Videre ønsker jeg å fortsette dialogen som nå er startet – også med menn.

Laila Dāvøy

Bakgrunn for dialogmøtet mellom nordiske minoritetskvinner

Bakgrunn for konferansen

Bakgrunnen for konferansen er å følge opp statsrådets bebudede ønske om innsats for likestilling for kvinner med minoritetsbakgrunn. Konferansen er et ledd i oppfølgingen av handlingsplanen for likestillingsområdet 2002.

Målsetting – skissert av Barne- og familiedepartementet:

- Å bidra til å forbedre minoritetskvinnens posisjon, og øke deres innflytelse og makt gjennom å se minoritetskvinnens situasjon i et integrerings- og likestillingsperspektiv.

Målet for konferansen er å få belyst områder, metoder og tiltak for å styrke kvinner i Norden med flerkulturell bakgrunn sine muligheter til makt og innflytelse i privat og offentlig sfære. Arbeidet skal bidra til å synliggjøre minoritetskvinnens stilling i utviklingen av nye politikkområder der likestilling mellom kvinner og menn er tema. I prosjektet inngår et arbeid med rekommandasjon 23/2002 om Tiltak mot tvangsekteskap, der Nordisk Råd rekommanderer Nordisk Ministerråd – «at snarest mulig, på bakgrunn av erfarings- og informa-

sjonsutbytte udarbeide forslag om samordning av tiltak mod tvangsægteskap i de nordiske landene».

Konferansen er finansiert av Nordisk Ministerråd. Midlene dekker oppholds- og reiseutgifter til de nordiske organisasjonene som deltar på konferansen i Oslo.

Barne- og familiedepartementet har bedt Likestillingssenteret om å ta ansvar for planlegging og gjennomføring av konferansen.

Prosjektleder og faglig ansvarlig for gjennomføring og oppfølging av konferansen er rådgiver Rachel Eapen Paul.

Ansvarlig for koordinering av konferansen er rådgiver Ellen Cathrine Lund.

Hensikten med konferansen er at representanter for minoritetsorganisasjoner eller enkeltpersoner som arbeider med likestillings- og integreringsspørsmål skal drøfte aktuelle problemstillinger med embetsverket og ikke minst, etablerer en *dialog* med nordiske ministre med ansvar for likestilling.

Likestillingssenterets intensjon og målsetting

På oppdrag fra Barne- og familiedepartementet arrangerer Likestillingssenteret et arbeidsmøte for innvandrerkvinner i de nordiske landene 6.–8. oktober 2002. Hensikten med møtet er å sette søkelys på hvordan vi kan oppnå likestilling mellom menn og kvinner i innvandrer miljøer. For å få et helhetlig bilde av minoritetskvinnens situasjon, er det nødvendig å ta opp problemer både i et integreringsperspektiv og i et likestillingsperspektiv. Fordi møtet er det første av sin art i Norden, er det ønskelig å gi et bredt bilde av situasjonen for minoritetskvinner. Samtidig er det nødvendig å velge ut noen problemstillinger. Møtet er derfor strukturert etter følgende tre hovedtemaer:

- 1) Samfunnsdeltakelse/språk
- 2) utdanning/arbeidsliv
- 3) privatsfæren/vold.

Målsettingen for dialogmøtet er å:

- fremme minoritetskvinnens synlighet
- øke deltakelsen i beslutningsprosesser
- se på eksisterende tiltak og målrettingen med disse

Hensikten med dette arbeidsmøtet er at innvandrerkvinner skal få anledning til å komme med egne meninger om hvordan likestillingspolitikken skal utvikles. Derfor er et grunnleggende premiss for møtet at alle deltakerne selv har innvandrerbakgrunn og at de arbeider med spørsmål knyttet til likestilling mellom minoritetskvinner og -menn. Likestillingsarbeidet kan enten være kanalisert gjennom en organisasjon, gjennom et nettverk, gjennom forskning eller formidling og engasjement på annen måte.

I tillegg er møtet ment å gi alle deltakerne mulighet til å skape nettverk, knytte kontakter og skape grobunn for videre kontakt og samarbeid.

Likestillingssenteret håper Barne- og familiedepartementet kan bruke innholdet i dialogmøtet i sitt videre arbeid med minoritetskvinner og likestilling.

Hovedkonklusjoner trukket av Likestillingssenteret

Likestilling og majoritetskvinner

Et hovedinntrykk fra dialogmøte mellom minoritetskvinner i Norden, er at kvinner med minoritetsbakgrunn opplever så stor grad av rasisme, diskriminering som minoriteter, fordommer og språkbarrierer at spørsmålet om likestilling mellom kvinner og menn oftere handler om nevnte problemstillinger enn om likestilling i tradisjonell nordisk forstand. Med det mener vi å se at problemaksen oftere går mellom minoritet og majoritet enn mellom kvinner og menn. Spørsmålet fra en av deltakerne: «Hvordan skal vi bli likestilt våre med-søstre», illustrerer dette. En grunn til at minoritetskvinner heller sammenligner seg med majoritetskvinner enn med menn, henger naturligvis sammen med at majoritetskvinner allerede har mange av de mulighetene til livsutfoldelse minoritetskvinner ønsker seg. Samtidig handler likestilling for minoritetskvinner om å bli integrert og akseptert som flerkulturell.

Rase og kjønn må ses i sammenheng

En viktig hovedkonklusjon som ble trukket i møtet, er at det ikke er mulig å skille mellom rase og kjønn for minoritetskvinner. Rase/etnisitet og kjønn må tvert om

ses i sammenheng hvis man skal forstå og løse minoritetskvinners problemer. Dette kan forklares så enkelt som at når en hvit kvinne kjemper for likestilling, kjemper hun bare en kjønnskamp, mens en minoritetskvinne kjemper to kamper samtidig – kjønnskampen og kampen for aksept som minoritet. Uten dette perspektivet vil det være umulig for minoritetskvinner å bli likestilt i et vestlig, hvitt dominert land.

Språk er starten

Likestilling mellom kjønn, som i stor grad handler om at kvinner skal få samme muligheter som menn allerede har, ble bare ved noen få anledninger eksplisitt tatt opp på møtet. Men om ikke aksent kvinner/menn ble tegnet like tydelig alltid, dreide alle temaene seg om å bedre minoritetskvinnens vilkår i samfunnet. Temaer som borgerrettigheter, makt og innflytelse og vold mot kvinner, sto sentralt i diskusjonene. Men det temaet som kanskje fikk størst oppmerksomhet, var språk og språkopplæring.

Motivasjon fremfor straff

Likestillingsfremmende tiltak kan umyndiggjøre og straffe kvinner dersom man ikke tar høyde for maktforholdet i det private forholdet. For eksempel kan forslaget om at retten til statsborgerskap skal knyttes til språk bli en straff for de kvinner som har menn som ikke har interesse av at kvinnene får statsborgerskap. For en kvinne som er gift med en mann som ikke anser verken

språk eller statsborgerskap som viktig, vil denne regelen føre til at kvinnen blir dobbelt straffet. Hun får verken borgerrettigheter eller språkkunnskaper. Forslaget forutsetter at kvinner er frie til å velge hva de vil, noe som slett ikke alltid er tilfelle. Fremfor å gjøre språk til en plikt og knytte plikten til rettigheter, slik det gjøres i forslaget om språk og statsborgerskap, må en ta høyde for at kvinner ikke alltid selv bestemmer hva de vil gjøre og heller *motivere* både menn og kvinner til at kvinner skal lære det relevante nordiske språket. Hvis ikke, er det kvinnene som blir taperne, igjen. Tiltak som rettes mot minoritetskvinner må ha motivasjon som drivkraft, ikke straff. Straffetiltak umyndiggjør kvinner både i forhold til rettigheter hun mister og i forhold til retten til å bli behandlet som et voksent menneske som i utgangspunktet ikke har gjort noe galt og dermed heller ikke fortjener straff.

Synliggjør gode rollemodeller

En frustrasjon som kom klart til uttrykk var at minoritetskvinner ofte blir plassert i offerrollen. Mange kjenner seg ikke igjen i denne rollen og savner at minoritetskvinner blir betraktet som en ressurs. Media bidrar i stor grad til å stigmatisere minoritetskvinner på en svært uheldig måte. Det er viktig at det ikke bare i mediene, men også ellers i samfunnet tas ansvar for å synliggjøre gode rollemodeller for minoritetskvinner, på samme måte som majoritetskvinner har fått flere og flere rollemodeller i senmoderne tid.

Praksis for oppholdstillatelse virker dårlig for voldsutsatte kvinner

Når det gjelder vold mot kvinner er minoritetskvinner på mange måter i tilsvarende vanskelige situasjon som majoritetskvinner. I tillegg har de også noen særskilte problemer som må behandles for seg. Det gjelder ikke minst de strenge kravene til juridisk selvstendig rett til opphold som de nordiske landene stiller. Selv om lovteksten er kjønnsnøytral er kvinner mer sårbare enn menn, særlig kvinner som er utsatt for overgrep og vold. Etter dagens system kan kvinner som blir utsatt for vold, overgrep eller trusler få oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag før tre år er gått. Da må imidlertid kvinnen selv kunne bevise at hun er blitt mishandlet. Problemet med at bevisbyrden ligger på kvinnene, er at for mange kvinner er det svært vanskelig å dokumentere i ettertid at mishandlingen har funnet sted.

Likestilling, likeverd og kjønnsroller

Kjønnsroller ble i liten grad diskutert på møtet. Men ett vesentlig aspekt ved kjønnsroller ble berørt, kvinners økonomiske uavhengighet. Her er meningene delte. Noen mener at økonomisk uavhengighet er et vesentlig likestillingsprinsipp, mens andre mener at økonomisk selvstendighet ikke nødvendigvis er et likestillingsprinsipp. Vi tolker det dit hen at flere mener likestilling kan oppnås ved at kvinners ulønnede omsorgsarbeid og bidrag ellers i samfunnet verdsettes like mye som det lønnsarbeidet menn gjør. Det er med andre ord en vekt

på *likeverd* som er ønskelig blant mange, og ikke den form for likestilling som har vunnet frem i de nordiske landene etter kvinnefrigjøringen på syttitallet. Det må imidlertid presiseres at det her er ulike meninger blant minoritetskvinnene. Meningsforskjellene ser ut til å kunne knyttes til en yngre og en eldre generasjon. Slik vi ser det, er det ikke nødvendigvis noen motsetning mellom likeverd og likestilling. I følge den rådende likestillingsideologien i de nordiske land er deltakelse i samfunnet og økonomisk uavhengighet sett som de viktigste sidene for kvinners likestilling med menn. Et annet viktig mål for likestillingsarbeidet vært å heve statusen på tradisjonelt kvinnearbeid (ulønnet omsorgsarbeid nevnes som ett eksempel).

Minoritetskvinnens manglende muligheter til å ta utdanning og jobb, var et stadig tilbakevendende tema på møtet. På bakgrunn av dette må vi derfor kunne si at minoritetskvinner anser yrkesaktivitet som en viktig likestillingssak, enten man knytter yrkesaktivitet til økonomisk uavhengighet eller som en mulighet for samfunnsdeltakelse/livsutfoldelse.

Empowerment

Politikkutviklingen må ta utgangspunkt i minoritetskvinnens virkelighet og helhet. Problemet i dag er at politikken utvikles som en reaksjon på hendelser media trekker frem og at minoritetskvinnens helhetssituasjon ikke blir tatt hensyn til. Et tradisjonelt likestillingsperspektiv tar ikke for seg at minoritetskvinner er utsatt for kjønns- og rasediskriminering samtidig. Dette er svært

uheldig i forholdet til minoritetskvinnerens eget mål om «empowerment», det vil si styrking av minoritetskvinner som kvinner og som minoritet. Helheten må tas vare på. Det må være mulig for minoritetskvinner å beholde sin integritet med den minoritetsbakgrunn de har, selv om de tar avstand fra deler av den mannsdominerte kulturen de er en del av, på samme måte som vestlig hvite kvinner tar avstand fra den mannsdominerte kulturen de er en del av.

Noen viktige poeng:

- Det bør gjennomføres konsekvensanalyser/vurderinger av politikken som utformes. Politikktvikling bør være fra et «empowerment» perspektiv, ikke fra et kontrollperspektiv og heller ikke fra et offerperspektiv.
- Minoritetskvinner vil ikke umyndiggjøres, men vil styrkes gjennom politikk og tiltak. De ønsker støtte til egen organisering og «empowerment». Tiltak må bidra til å styrke kvinner og hindre umyndiggjøring. Tiltak skal være inkluderende og ikke kontrollerende, skal motivere, ikke straffe.

Forslag til politiske tiltak fra dialogmøtet

1. Språkopplæringen må styrkes

- Fleksible kurs med hensyn til tidspunkt, ikke kursstart før barnehagene åpner og ikke bare tilbud om språkopplæring på kveldstid.
- Fleksible kurs med hensyn til nivåer. Minoritetskvinner kommer med forskjellige utgangspunkt til språkopplæringen og det må det tas hensyn til slik at opplæringen svarer til kvinnenenes eget nivå.
- Mange minoritetskvinner føder mange barn og har mange år med fødselspermisjon etter hverandre, og det er viktig med tilbud om språkopplæring under fødselspermisjonen.
- Morsmålsundervisning er viktig for den generelle språkforståelsen.

2. Utdannelse og arbeidsdeltakelse må tilrettelegges bedre

- Gjøre det lettere for minoritetskvinner å få godkjent utdanning fra hjemlandet, for eksempel ved å lage påbygningsutdanning slik at en slipper å starte helt på bunnen med en utdanning som allerede er fullført. Tilleggekurs og tilpasning til den norske utdannelsen som bygger på den utdannelsen kvin-

nene allerede har, ville gjøre det enklere for kvinnene å komme ut i arbeidslivet.

- Voksenopplæring for minoritetskvinner med lav utdanning er nødvendig
- Sørge for informasjon til minoritetskvinner om rettigheter knyttet til yrkesdeltakelse
- Tilby mentorordninger for minoritetskvinner i arbeidslivet.
- Etablere tiltak for å stimulerer minoritetskvinner til å sette i gang egen bedrift.

3. Tiltak rettet mot menn

- Bevisstgjøring av menn for å forhindre angst og myter hos dem om kvinnefrigjøring.
- Bevisstgjøring av menns roller.
- Informere fedre om rettigheter og ansvar i forhold til omsorg for barn.

4. Innvandringsloven må endres

- Dagens lovverk i alle de nordiske landene krever at minoritetskvinner må ha vært gift i tre år før kvinnene har rett til opphold i landet på selvstendig grunnlag. Kvinner som ønsker å bryte ut av ekteskapet før tre år er gått, må returnere til hjemlandet, noe som kan få alvorlige og farlige konsekvenser for kvinnene.
- Etter dagens system kan kvinner som blir utsatt for vold, overgrep eller trusler få oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag før tre år er gått, men da må kvinnen selv kunne bevise at hun er blitt mishandlet. Problemet med at bevisbyrden ligger på kvinne-

ne, er at for mange kvinner er det svært vanskelig å dokumentere i ettertid at mishandlingen har funnet sted.

5. Tolketjenester må styrkes

- I dag er det ofte barna eller ektemennene til minoritetskvinner som tolker/oversetter for dem. Barn kan lett miste respekten for mødrene sine når de blir «ekspertene». Kvinnene kan også komme i en underlegen rolle i forhold til sine ektemenn når all informasjon kanaliseres gjennom dem. Minoritetskvinner må slippe å bli umyndiggjort på denne måten.

6. Styrking av flerkulturell kompetanse hos

fagpersonell som arbeider med minoritetskvinner

- Sosialarbeidere, sosionomer og andre som jobber med minoritetskvinner har for lite kunnskap. Minoritetskvinner blir ofte møtt med inkompetanse og manglende forståelse for kvinnenens spesielle behov. Dette kan resultere i dårlig rådgivning og mangel på relevant informasjon til kvinnene. Hanne Kavli, forsker ved Fafo, viser for eksempel i en undersøkelse at arbeidsmarkedstiltak som tilbys kvinner, kun er relevante for husmorgjerningen fordi hjelpeapparatet har en antakelse om at alle minoritetskvinner primært ønsker å være hjemmeværende. Menn får derimot helt andre tilbud.

7. Tiltak rettet mot positiv synliggjøring

- Minoritetskvinner må være representert i flere sammenhenger i samfunnet, også der fokus ikke er spesielt rettet mot minoriteter.
- Minoritetskvinner bør få innpass i offentlige råd og utvalg for å sikre mangfold og samtidig gi minoritetskvinner anledning til makt og innflytelse. Positive rollemodeller vil styrke minoritetskvinner generelt, og dermed bidra til å gi minoritetskvinner et positivt selvilde. Dette vil gi minoritetskvinner økt respekt og anerkjennelse hos majoriteten.

8. Evaluering av tiltak

- Myndighetene må evaluere og vurdere alle tiltak de iverksetter

Program

SØNDAG 6. OKTOBER

- 16:00 Velkommen v/ Rachel Eapen Paul, Likestillingssenteret
- Presentasjon av målsettingen med dette møtet og noen praktiske opplysninger.
- 16:20 Introduksjon v/ Nita Kapoor, rådgiver
- Presentasjon av deltakerne. Alle deltakerne presenterer seg selv, hvilken organisasjon/nettverk de tilhører, arbeidsområde og kort om hva de ønsker å fokusere på i løpet av morgendagens møte.
 - Aktivisering og forberedende arbeid for å identifisere problemstillinger, trender og dilemmaer i minoritetskvinnens politiske kamp i Norden

MANDAG 7. OKTOBER

- 09:00 Velkommen v/ Rachel Eapen Paul, Likestillingssenteret
- 09:05 Innlegg av Eva Khan, ORKIS (Oslo Røde Kors)
- Tvangsekteskap, dagens tiltak hvordan fungerer de?*
- 09:20 Avklarende spørsmål og korte kommentarer til innlegget
- 09:30 Bernadita Nunez, Terrafem
- Lovgivningen om arrangerte ekteskap i Sverige- et kritisk blikk*
- 09:45 Avklarende spørsmål og korte kommentarer til innlegget
- 09:55 Innlegg av Amber Khan, World Islamic Mission
- Tvangsekteskap, hvilke løsninger finnes?*
- 10:10 Avklarende spørsmål og korte kommentarer til innlegget
- 10:20 Innlegg av Meltem Safak, Mirasenteret
- En ny generasjon på fremmarsj i likestillingsnorge*
- 10:35 Avklarende spørsmål og korte kommentarer til innlegget
- 10:55 Innlegg av Rachel Eapen Paul, Likestillingssenteret
- Hvilke likestillingsprinsipper kan man enes om? En kort analyse*
- 11:10 Organisering i 3 workshops v/ Ellen C. Lund, Likestillingssenteret

- 11:15 Workshops
Hvilke forhold skaper likestilling for minoritetskvinner?
 Diskusjon i gruppene.
- 12:45 Works-shops, hver gruppe har hvert sitt tema.
 Temaene er: gruppe 1: samfunnsdeltakelse/språk, gruppe
 2: utdanning/arbeidsliv, gruppe 3: privatsfæren/vold
- 14:00 Gruppe 1 presenterer hovedpoengene i sitt gruppearbeid
- 14:15 Plenumsdialog, resten av deltakerne supplerer
 gruppearbeidet
- 14:45 Gruppe 2 presenterer hovedpoengene i sitt gruppearbeid
- 15:00 Plenumsdialog, resten av deltakerne supplerer
 gruppearbeidet
- 15:40 Gruppe 3 presenterer sine hovedpoenger
- 15:55 Plenumsdialog, resten av deltakerne supplerer
 gruppearbeidet
- 16:25 Plenumsdialog
 Likestillingsprinsipper og visjoner – anbefalinger til de
 nordiske regjeringer og veien videre.
 Introduksjon v/ Rachel Eapen Paul
- 17:00 Avrunding

TIRSDAG 8. OKTOBER

Sted: Høyblokken, Regjeringskvartalet,

- 08:30 Møtet med det nordiske embetsverket om likestilling
- 14:00 Møte med likestillingsminister Laila Dåvøy, samt andre
 representanter for de nordiske regjeringene.

Presentasjon og workshop

Presentasjon av deltakerne (se deltakerliste 1.9.)

Noen av temaene som ble identifisert i gruppen – ikke i sortert eller prioritert rekkefølge

- Familievern, kvinner og ungdom
- Kvinnens deltakelse spesielt, minoriteters deltakelse generelt
- Barn, utdanning, vekstmuligheter
- Relasjoner foreldre – barn
- Helse
- Motivasjon for egenutvikling
- Språk
- Egenorganisering
- «Empowerment»/ Myndiggjøring
- «Mainstreaming»
- Rettigheter: språk, tospråklighet, pensjon, trygderettigheter osv.
- Godkjenning av tidligere utdanning.
- Borgerrettigheter/Borgerskap
- Eksistens som flyktning og flyktningkvinner
- Familievern, krisesenter etter krisesenter
- Nettverk og servicetilbud for minoritetskvinner
- Tradisjonelle praksiser, kjønnslemlestelse, tvangsekteskap m.v.

- Ekteskap, kvinners rettigheter
- Familiesaker og -problemer
- Regler og lovverk
- Innvandring, oppholds- og arbeidstillatelse.
Uavhengig status
- Familiegjenforening
- Morsmål
- Egenorganisering og selvhjelp
- Bolig
- Rasisme / rasistisk diskriminering
- Religion og religiøs identitet
- Integrering
- Mangfold
- Seksuelle overgrep
- Identitet
- Kvinners frigjøringskamp i opprinnelsesland,
og forbindelsen med vår situasjon her.
- Offentlig fokus på det negative og sensasjonelle
når det gjelder minoriteter – Konsekvenser for
kvinner og familier
- Psykososiale temaer / problemer
- Deltakelse i arbeidslivet
- Kulturkonflikter, generasjonskonflikter.
- Skjulte agendaer, for eksempel innvandringskontroll
under påskudd av frigjøring for minoritetskvinner
- Kjennskap til egne rettigheter, informasjons-
spredning til minoritetskvinner.
- Spesialiserte tjenester, integrerte tjenester.
- Grensesnittet mellom kjønn og rasisme.
- Fremme endring, ikke tvinge den

Gruppearbeid

GRUPPE 1: *Trender/Samfunnsutvikling som påvirker likestilling for minoritetskvinner*

- Æresrelaterte problemer
- Voldtekt, seksuelle overgrep
- Vold, mangel på faktakunnskap
- 11. september 2001 – «islamofobi»
- Hodeplagg/skerf, mote
- Media, seksualisering og utnyttelse av kvinner.
- Synlige forbilder
- Globalisering, også av kriminalitet
- Innvandring
- Politisk situasjon, høyredreining.
- Privatisering av økonomien og tjenester
- Aggresjon

GRUPPE 2: *Rammebetingelser som påvirker stillingen til minoritetskvinner i de nordiske landene*

- Juridisk, Lovverk, regelverk
- Utdannelsesmessig
Minoriteter: Språk, Kultur, Sosialt
Majoritet: Tiltak for holdningsendring overfor etniske minoriteter
- Øke bevisstgjøring
- Å fremme den positive påvirkningen av minoriteter.
Forskning og statistikk som illustrerer dette.
- Politikkutvikling fremmet av minoriteter.

GRUPPE 3: *Hindringer for å oppnå likestilling som minoritetskvinner i de nordiske landene*

- Ensidig integrering, ubalanse i makt og kompetanse.
- Ukunnskap
- Mangel på kjennskap om egne rettigheter.
- Holdninger, fordommer.
- Paternalisme
- Manglende selvtilit blant minoriteter
- Identitet
- Generalisering, stereotypifisering
- Rasisme
- Språk/terminologi, oss/dem; alltid stempling som «innvandrere»

GRUPPE 4: *Viktige aktører som vi må påvirke for å fremme minoritetskvinner likestilling*

- Kvinner/Menn. Subjekter.
- Beslutningstakere på alle nivåer.
- Statsledere, valgte politikere.
- Immigrasjonsmyndigheter og funksjonærer.
- Media. Opinionsdannere.
- Sosialarbeidere
- Lærere
- Helsemyndigheter og -arbeidere.
- NGOS. – Frivillige organisasjoner.
- Rettsvesenet
- Tolker
- Bankfolk, like rettigheter til banktjenester
- Flerkulturelle arbeidere

- Forretningsfolk
- Politi
- Arbeidsgivere
- Fagorganisasjoner
- Aktivister i lokalsamfunnet
- «Alle»

REFERAT FRA DIALOGMØTET 7.10.02:

Innlegg og plenumsdiskusjoner

Innlegg v/ Eva Khan,
ORKIS (Oslo Røde Kors)

ORKIS har forskjellige aktiviteter som går inni hverandre. Vi driver forebyggende, krisehjelp, leksehjelp til 10. klasse og videregående. Leksehjelpen er ikke til de som har skoleproblemer, men det er vanlig hjelp til lekser. Vi har innvandermødre som kommer for å få norskkopplæring, ungdomsgrupper, nettverksgruppe. Vi driver også med megling i familien, for å skape dialog i familien. Meglingen foregår mellom 1. og 2. generasjon, men vi driver ikke behandlende virksomhet når det er krise i familien. Vi er ikke mini- psykologer, men medmennsker. Vi henviser videre når folk trenger mer hjelp enn vi er kompetente til å gi. Megling er til for å skape dialog i familien.

På oppdrag fra Barne- og familiedepartementet har vi fått informasjonstelefon om tvangsekteskap. Folk ringer for å klarere spørsmål. Telefonen er ikke bare for de som er i krise. Infotelefonen i dette halvåret har hatt 700 telefoner. De fleste henvendelser er spørsmål om råd fra folk og spørsmål fra media. Av de 700 er det 258 som har bedt om hjelp. 51 av disse igjen ble saker, dette er personer som har kommet opp i problemer (tallene fra januar til juli).

Hvilke problemer finnes? Det er et definisjonsspørsmål om ekteskapet er tvang, arrangert eller kjærlighet. Hva er det frivillige? Er det litt eller veldig mye tvang, spør mange? For oss er det tvang bare vedkommende

ber om hjelp. Vi ønsker å øke kompetanse på de som tar telefonen.

Alle jenter som trenger et sted å bo, har krisesentre. Gutter derimot har ikke boalternativer. Det finnes heller ingen steder for «Romeo og Julie», gutter og jenter som rømmer sammen. Norges Røde kors har nå fem leiligheter til låns. Det er et offentlig ansvar å skaffe boliger. Gutter har tre leiligheter.

Vi er opptatt av dialog med innvandrerfamilier. ORKIS vil ikke stå alene om dette arbeidet. Kulturveiledere med samme nasjonalitetsbakgrunn som de som trenger hjelp, er også viktig.

Spørsmål/kommentarer

Megling: *«Hvilken prosedyre prøver dere først?»*

Hva slags megling?»

– Det er enten ungdom som ber om det, mor eller far. Vi har ingen mulighet til å ta direkte kontakt med familien. Vi er opptatt av å ikke krisemaksimere. Enhver ungdom trenger to uker for å tenke seg om, mener vi. Det er for eksempel ingen som får ny identitet med en gang.

«Hva med omsorg for den andre part, foreldrene? Vi hører ungdom bli tatt vare på, hva med foreldrene?»

– Jenter på krisesentre har fortsatt kontakt med familien. Vårt mål er å styrke foreldrene ved at de kan gå tilbake til sitt miljø uten å få vanskeligheter. Vi foreslår for eksempel at de kan kjøpe seg tid ved å si at jenta studerer – at det er derfor hun ikke kan gifte seg nå.

«Har dere meldeplikt for ungdom under 18 år?»

– Ja hvis det dreier seg om vold og ungdom under 18 år. Men vi spør ikke folk hvor de ringer fra, eller hvor de kommer fra.

Innlegg av Bernadita Nunez, Terraferm, Sverige

Det er et stort problem at vi har regler som at kvinner må bo sammen med mannen i to år før de får oppholdstillatelse. Kvinner som utsettes for vold, skal i prinsippet ikke utvises. Men bevisbyrden ligger hos kvinnen, beviskravene strenge, og det er svært vanskelig for kvinner å bevise at de er utsatt for vold. Hvordan skal hun dokumentere skadene hun er blitt påført? Derfor er det nesten ingen kvinner som fyller de strenge kriteriene som er satt. Dette rammer både jenter og kvinner.

I den svenske loven finnes det en lov mot arrangerte ekteskap. Men det er vanskelig å bedømme hva som er arrangert. Ofte er det menn som henter kvinner og mennene sier de er tvunget av familien. I Sverige finnes en såkalt «seriøsitetssvurdering». Men disse kravene er vanskelige å praktisere. Ulike regler for forskjellige personer kan man dessuten ikke akseptere.

Et problem er at æren er ligger på kvinnene/jentene. De som opponerer risikerer å bli utstøtt eller drept. Det er flere som har blitt drept i Sverige.

Spørsmål/kommentarer

«Hva med kvinner som hentes fra andre land, asiatiske kvinner som hentes av nordiske menn og som behandles som slaver

– hva slags tiltak har myndighetene for disse gruppene? Kommer ikke disse ekteskapene i samme kategori? Selv om de ikke er tvunget av foreldre når de kommer hit, og også utsettes for vold blir også de sendt tilbake hvis de skiller seg».

– Uansett hva man kaller dem, ingen kvinner skal tvinges og det skal ikke finnes lover som hjelper til med dette.

«Det er mange kvinner som kommer fra forskjellige land som gifter seg frivillig, hva gjør dere med dem?»

– I Sverige kjemper vi for å forandre loven. For å hjelpe alle kvinner har vi krisesentre. Vi informerer om konsekvensene for kvinnene.

«Økonomiske flyktninger kaller jeg disse. Det finnes menn som sulter dem, menn som driver psykisk vold, og problemet er at disse kvinnene ikke har ressurser til å flykte. Dette er et stort problem. Kvinnene er i tillegg flaue over å ha stilt seg i denne situasjonen. Fordi de er engelsktalende skulle de visst bedre, de føler seg skamfulle rett og slett».

– Endre på loven er viktig, men vi må også jobbe for at de skal få asyl. Vi må også ta på alvor at det finnes individuelle forskjeller. Derfor må offentlige tjenestemenn bli bedre til å stille de riktige spørsmålene. Slik situasjonen er i dag vet de ikke hva slags spørsmål de skal stille».

«Hvordan er krisesentre organisert? Hvor mange språk snakker dere, har dere tolker?»

– Vi har mulighet til å hjelpe kvinner på 27 språk. Vi kan møte kvinner i krise, vi må ha kunnskap om mis-

handlede kvinner. Vi vil ikke bruke tolk som ikke kan hjelpe kvinne til kvinne. Derfor har vi kvinner med mange forskjellige språkbakgrunner. Vi formidler kontakt med andre kvinner som kan samme språk som kvinnen som trenger hjelp. Vi har en nasjonaltelefon som er kostnadsfri. Det vil heller ikke synes på telefonregningen at kvinnene har ringt.

Innlegg v/ Amber Khan,
World Islamic Mission

Tvangsekteskap. Hvilke løsninger finnes?

Drapet på Fadime satte tvangsekteskap og æresdrap på dagsorden. Men muslimer blir mistenkeliggjort i forbindelse med dette. Æresdrap ble knyttet til religion og det er etter min mening feil. Menighetene kan fungere som et hjelpeapparat. De kan forebygge dette som strider mot den islamske lære, og de kan hjelpe med å megle. Norsk lov og norske myndigheter må også bidra. Det er viktig at myndighetene går i dialog slik at de ikke lukker seg. Det må arrangeres dialogseminar mellom foreldre og barn. Man må gjøre forebyggende tiltak slik ORKIS gjør. Jeg og mange andre minoritetsungdommer ønsker å fremme dialog som metode. Dialog er den eneste veien å gå, etter min mening.

Kommentarer

«Muslimsk ungdom er irritert over media. Det er mangel på kunnskap om regler og om Koranen i media og blant folk. I følge Koranen er det helt forbudt å tvinge noen til å gifte seg. Vi

har også lov i Norge som forbyr tvangsekteskap. Men også nordmenn dreper, voldtar og hva gjøres med det? Er det ikke noe rettferdighet her? Det er mange store spørsmål rundt dette som ikke er besvart».

«I menighetene sitter lærde, derfor kan disse hjelpe. Men de lærde har begrenset autoritet. Alle må spille en rolle, myndigheter osv. Men jeg fremmer én metode og det er dialog».

«Pakistan er det land som er mest synlig i Norge. De sakene som har vært mest i media er med folk fra Pakistan, de er kurdiske, muslimske og somaliske. Men det skjer mye rart også i andre nasjonaliteter. I Kina for eksempel, foregår også tvangsekteskap. Men det skriver ikke media om, og man får inntrykk av at dette bare foregår blant muslimer og folk fra Pakistan».

«Man må tenke forebyggende. Man må starte dialog mye tidligere. Man må snakke om forventningene til livet for jenter, hva disse går ut på. Går det an å gjøre noe her, snakke med jentene tidligere om hva livet deres skal bringe?»

«Ungdom må henvende seg til oss for megling før problemet er en alvorlig krise. Men dette er en lang prosess og vil ta tid før vi får til».

«Det er ikke bare en lov som kan endre atferd. Vi trenger bevisstgjøring. Mange vet at det er ikke lov å tvangsgifte noen, men de vil gjerne bevare sin kultur og sine normer og handler derfor mot loven. De tenker ikke engang på hva loven sier eller hva islam sier. De gjør det for å følge sine normer. Vi trenger voksenopplæring. Foreldre trenger å vite at de ikke skal tvinge sine barn på grunn av tradisjoner. Barn trenger også opplæring for å sette grenser for seg selv. Dette er en lang prosess som kommer inn i sosialiseringprosessen. Barn må lære at de ikke trenger å følge foreldrene blindt».

«Ungdom må selv bli skolert, så kan de bryte ned tradisjonene selv. Det er ikke akseptabelt selv om enkelte praktiserer tvangsekteskap».

«Jeg tror ikke norske myndigheter forstår vår kultur. Vi som er mødre klarer noen ganger ikke å komme barna våre i møte. Mødrene forstår ikke hva barna lærer på skolen og ute. Det første og viktigste er derfor språk. Mødrene må kunne majoritetsspråket for å kunne oppdra sine barn her. Mange kvinner vil ikke gå ut og dette gjelder ikke bare muslimer, også latin-amerikanere. Barna lærer mye på skolen, men der lærer de mye om rettigheter og ikke så mye om plikter. Det må vi (foreldre) lære dem».

«Man må skille mellom kvinners liv og det som vi kaller dialog. Jeg blir redd når vi begynner med dialog, så resulterer det i vold. Vi må begynne med å beskytte kvinnene, deretter kan vi sette i gang dialog».

«Hvis det ikke er dialog, kan det utvikle seg til konfrontasjon, og da rammer det flere».

«Jeg tilhører kritiske muslimer. Vi mener at religion ikke skal styre politikk. Det må etableres dialog og den må inkludere imamer fordi imamene spiller en viktig rolle. I Danmark har vi problemer med noen imamer for de blir hørt og fulgt, de har makt. Imamene bør inspirere og bruke sin makt på en god måte. Vi må fokusere på likestilling mellom kvinner og menn. Vi må konkretisere likestilling, men dette er ikke praksis i virkeligheten».

Innlegg v/ Meltem Safak, Mirasenteret

Jeg jobber ved Mirasenteret, som er et ressurs- og kompetansesenter for minoritetskvinner. Jeg jobber spesielt

med arbeid rettet mot ungdom. Vi arbeider for reell likestilling i norske samfunn. Vi ønsker å stimulere minoritetskvinner til å delta i samfunnslivet. Vi har visjoner. Hvordan skal vi bli likestilt våre medsøstre? Metoden har ofte vært splitt og hersk, det blir lett hysteri. Svært sjelden blir flerkulturelle betraktet som en ressurs. Tvert imot blir vi betraktet som en trussel, særlig etter 11. september. Aldri før har jeg følt meg så annerledes som etter 11. september. Aldri har det vært så stort behov for å dyrke min bakgrunn, jeg er fra Tyrkia. Jeg savner å få lov å være annerledes. Og jeg savner å bli respektert som en ressurs. Vi representerer en ressurs. Vi krever en aksept for flere metoder. Ikke at man sier at det er for norsk eller det er for hjernevasket, men for å bli likestilt majoriteter.

Alt fokuset på tvangsekteskap skyldes at elendighet selger. Språk og flerkulturell ungdom kommet helt i skyggen. Forebyggende arbeid er veien. Unge jenter etterlyser rollemodeller. De forsøker å bygge den tredje veien å gå. Minoritetskvinner vil være seg selv. Disse jentene er allerede i utdannelsesinstitusjoner, men de etterlyser sin plass i det norske samfunnet. For det er med deres ressurser og bakgrunn de kan bli likeverdige. Utdannelse og språk og faglig kompetanse vil føre til at unge jenter kan hevde seg på lik linje som norske jenter. Skolegang er det viktigste våpenet vi har, med utdanning kan jenter stå på egne bein.

Men vi må ikke gå på hasteløsninger som fører til stigmatisering og at miljøer lukker seg. Ungdom selv vil også etter hvert finne sine løsninger. Men de må bli hørt, og det må søkes etter flere løsninger samtidig. Vi må

inspirere ungdom til å stole på seg selv, til å se at de kan ta egne valg, hjelpe dem å bygge opp selvbilde og til å kunne bryte barrierer som undertrykker deres muligheter for selvbestemmelse. Ungdom må få styrket sin selvtillit og stolthet og egen bakgrunn. Vi må forebygge konflikter mellom generasjoner og vi må oppfordre til initiativ i egne saker. Det viktig at ungdom får synliggjort egne meninger.

Spørsmål/kommentarer:

«Hvordan får du kvinner til å oppsøke senteret ditt når det finnes hindringer som ektemenn og familie?»

– Vi lager arenaer med mødre og døtre, som ett eksempel. Vi holder kurs, foredrag, innlegg. Kvinner får bli med å utvikle ting selv. Vi holder temaaften. Men hvordan vi annonser for disse arrangementene er viktig. Hvis det «finnes konflikt» i overskriften, kommer ikke folk. Hvis det for eksempel står «konflikt mellom 1. og 2. generasjons innvandrere» i overskriften til en temaaften kommer ingen mødre. Men står det derimot «møtet mellom generasjoner» trekker det flere. Vi hadde en slik overskrift en gang og mange kom. Vi har veldig god kontakt med foreldrene. Vi har et eget tidsskrift, vi har hjemmeside på Internett. Og vi bruker bevisst ikke media. Vi ønsker ikke å ha media tilstede på våre arrangementer.

«Kan dere være offensive i å spre informasjon om jentenes liv, hva slags problemer de har og hva slags hjelp de trenger?»

– Ja vi har allerede mange som tar kontakt.

«Det finnes rollemodeller, men de er ikke synliggjort. Det finnes metoder, men de er heller ikke synliggjort. Vi må få ut det positive som skjer».

«Mange ungdommer sier de ikke tør delta i mediedebatten fordi de er redd for å bli overhøvet. Vi må være så stille i alt vi foretar oss. Vi kunne for eksempel ikke sitte på kafé og snakke høyt om 11. september slik som etnisk norske kunne. Det er problemet, vi er forhåndsdomte».

«Hva med de som kommer til våre land som tenåringer og ikke kan språket, hvordan hankses dere med disse?»

– Våre metoder er ikke fasitsvar. Det er riktig at de sliter med store problemer. Man må satse på skole for dem. Språkkunnskaper er nøkkel til mye. Det fokuseres mye på vold hjemme, men ikke at det foregår mye vold på skolen. Og det gjør det faktisk, til og med av lærere.

«Problemet er segregasjonen. Det er veldig mange som ikke kommer til skolen engang. De har skapt en hel ungdomskultur som leder til kriminalitet osv. Har dere jobbet mot disse gruppene? Når dere de andre som ikke kommer av seg selv?»

– Når vi snakker om problemer på skolene, så snakker vi ikke om disse problemene som om det bare angår minoriteter. Vi snakker i et likestillingsperspektiv og i et integreringsperspektiv samtidig.

Innlegg v/ Rachel Eapen Paul, Likestillingssenteret

Hvis jeg skal lage en slags analyse av det vi har snakket om hittil i dag, vil jeg begynne med å spørre: Hva slags likestillingsprinsipper kan vi enes om? Likestilling handler om lik fordeling av makt og innflytelse, goder og byr-

der. Vi vet at kvinner har en annen status enn menn. Dette er likt for alle nordiske land. Men det vi trenger å få klarhet i er hvordan dette forholder seg for oss minoritetskvinner. Hvilke likestillingsprinsipper kan vi enes om? Målet med denne konferansen er å komme frem til hva vi minoritetskvinner kan gjøre for å påvirke kjønns- og likestillingspolitikk.

Vi snakker om disse prinsipper:

- rettferdighet
- lik deltakelse i samfunnsliv
- lik mulighet til makt og innflytelse
- å dele ansvar og plikter likt mellom menn og kvinner

Minoritetskvinner er utsatt for andre former for diskriminering enn minoritetsmennene. Videre er minoritetskvinner utsatt for andre typer diskriminering enn hvite/majoritetskvinner.

Konseptet «empowerment» – myndiggjøring – styrking har stor betydning for kvinner og er dermed relevant for alle kvinner. Men for minoritetskvinner er ikke bare deres utsatthet for kjønnsdiskriminering et problem, men også det faktum at de lever i et system/samfunn hvor de som minoritet kan være utstøtt, stigmatisert og ofte kontrollert. På denne måten er minoritetskvinner utsatt for andre typer barrierer, hindringer og diskriminering enn menn i disse gruppene og for andre typer diskriminering enn majoritetskvinner.

Det er et privilegium å ikke måtte beskytte seg mot overgrep, vold og rasisme, sier Kimberle Crenshaw, en amerikansk menneskerettighetsjurist. Crenshaw bruker

metaforen om et stort flerveiskryss, en amerikansk «intersection» for å illustrere den multiplere diskriminering en del kvinner er utsatt for. Hun påpeker at en del kvinner befinner seg i kryssningen av for eksempel patriarkatet, rasisme, klasse/kaste, fattigdom etc og dermed er utsatt for multiplere diskriminering.

Shereen Razack, en annen forsker, sier det er viktig å ta med i forståelsen kompleksiteten i kvinners liv. Hun sier at «systems of domination interlock and sustain one another». Vi kan si at det fungerer slik at det er domineringsystemer i samfunnet som låses sammen og at de opprettholder hverandre. Det patriarkalske opprettholder det rasistiske systemet og det rasistiske systemet holder andre systemer oppe.

Når man kommer med tiltak som videre marginaliserer utsatte grupper av kvinner, er dette et hinder for deres likestilling som kvinner. For minoritetskvinner og svarte kvinner kan dette bety at kampen mot rasisme er like viktig som kampen mot kvinnekamp og sexisme, og at kampen mot rasismen for dem er en integrert del av kvinnekampen og kampen for kvinners rettigheter. For å illustrere hvordan etnisitet/rase og kjønn henger sammen kan vi stille spørsmålet på hodet og spørre om det er mulig å styrke en minoritetskvinne som kvinne, mens hun samtidig er undertrykt (kontrollert) som minoritet?

Hva skal vi så gjøre? Minoritetssamfunnet lever i periferien. I minoritetssamfunnet har vi familien som er viktig. Når det gjelder kjønnslikestilling så har det å gjøre med kvinner og menn i denne familien og vi vet at det er maktforskjeller i familien. Men her ute i majorite-

samfunnet har vi også maktforskjeller. Minoritet blir i sin helhet undertrykt av majoritet i sin helhet. Menn og kvinner er påvirket av majoritetssamfunn og minoritetsskvinner undertrykkes både som minoritet og som kvinne.

Vi snakker om kvinner, rase, etnisitet og kvinner fra fattigere land veldig separat og atskilt. Det blir feil. Vi må gjøre kvinner synlige i alle disse situasjonene. Vi må se kvinner som sammensatt av alt dette samtidig, men vi må se dem som kvinner hovedsakelig for å styrke dem.

For at innvandrerkvinner skal styrkes som kvinner, skal de også parallelt styrkes som innvandrere.

Gruppearbeid

Presentert i plenum med kommentarer

Gruppe 1 presenterer

Tema: Språk/samfunnsdeltakelse

HINDRINGER:

- Rasisme, islamophobia
- Kultur, stigmatisert, vi og dem, media spiller en stor rolle her
- Høyrebølge
- Hierarki av kulturer, noen kulturer er høyere, mer sivilisert enn andre
- Mangel på religiøs toleranse
- Mangel på representasjon av minoritetskvinner
- Utdannelse
- Språk, amerikansk aksent mer akseptert enn tyrkisk aksent
- Mediaoppmerksomhet
- Representasjon, mangel på mangfold, pluralisme
- Mangel på demokratiske prosesser
- Mangel på «agency»
- Mangel på kunnskap om lov og regler, normer
- Mangel på strategi
- Mangel på rettighetskunnskap
- Mangel på rollemodeller og kvinnelige ledere

- Mangel på informasjon om språk
- Mangel på fokus på kompetanse i stedet for fokus på etnisk bakgrunn
- Mangel på respekt
- Mangel på forskning på minoritet/likestilling

AKTØRE / PROSESS

- Menn og kvinner
- Myndigheter/ autoriteter
- Media
- NGO
- Naboskap
- Partier

TILTAK

- Lobbying
- Utdannelse
- Ansvar
- Synliggjøring
- Nettverk
- Bruke kultur som ressurs

Kommentarer i plenum

«Hvis kvinner tar opp et problem rammer det minoritetsgruppene som gruppe fordi de blir bedømt av storsamfunnet som gruppe. Derfor opplever kvinner dette som et dilemma. Men hvis de ikke snakker for seg selv, forblir de undertrykte som kvinner. Dette er et vanskelig dilemma for mange minoritetskvinner: Skal man si fra og oppfattes som illojal? Eller være lojal og leve med problemet? Vi må gjøre oss synlige som kvinner og at vi har noe som er unikt som minoritet».

«Hvem definerer hva likestilling er? For eksempel er økonomisk selvstendighet en kulturelt definert sak. Vi snakker om likestilling, men bør kanskje snakke om likeverdighet?»

«Likestilling definerer jeg som like muligheter for kvinner og menn. Vi må bryte mannlige imamers monopol på å definere islam. Kvinner kan ikke svikte kvinner ved å ikke ta deres parti i redsel for å kritisere egen kultur».

«Det må være et valg for kvinner om hun skal jobbe ute eller hjemme. Å tjene penger er ikke nødvendigvis det samme som likestilling. I islam er det forskjell på hva kvinner og menn skal gjøre. Å være et verdifullt medlem av familien, skal ikke avhenge av penger. En kvinne kan ikke være mindre verdifull selv om hun ikke jobber».

KLÆR: «Det må være et eget valg å kle seg i hijab eller ikke. Det er inget hinder for en kvinne å bli leder fordi hun er kvinne. Islam er intet hinder. Kvinner kan bli hva som helst. Norske kvinner har blitt biskoper. Hvorfor ikke ha imamer som er kvinnelige? Imamer legger premisser for kvinners liv. Hvem skal få legge premissene hvis imamene mister denne makten?»

«Vi må skille religion fra politikk. Religion må ikke styre politikken, men være en inspirasjonskilde. Ikke alle er like kvalifisert til å tolke. Det er bare Gud som har lov til å sette grensene. Vi ønsker å etablere et alternativ for å bryte mennenes monopolstilling. Religiøs pluralisme må det være i et hvert demokratisk samfunn. Vi må skape alternativer».

«Islam bryter ikke med demokratiske prinsipper. Vi skiller jo stat, religion og samfunn. Imamene har en sentral posisjon på grunn av grunnleggende kunnskap. Men imamene er ikke de eneste beslutningstakere, men de er også rådgivere for andre beslutningstakere».

«Det finnes folk som ikke klarer å skille hva som er religion og hva som er kultur. Vi er nødt til å få til en forståelse for at det går an å skille mellom politikk, kulturtradisjon og religion. Imamene er her for å bli. Vi må inkludere imamene fordi det er de som kan hjelpe oss».

Gruppe 2 presenterer

Tema: Utdannelse, deltakelse i arbeidslivet

HINDRINGER

- Ufleksibelt system
- Bakgrunn: ingen eller lite utdannelse, utdannelse ikke godkjent
- Fortsette/ fullføre utdannelse
- Mangel på informasjon om utdannelse og rettigheter
- Språkkurs, kurs tidlig om morgenen før barnehagen åpner
- Mangel på likestillingsmål
- Mangel på godkjenning av utdannelse
- Krav til perfekt språk
- Mulighet for å kombinere utdannelse og jobb
- Mangel på barnehageplasser og åpningstider
- Mangel på forskning og statistikk, ingen sammenlignbare studier
- Misforståelse om hva minoritetskvinner gjør og vil, forskning mangler
- Diskriminering

- Mangel på mangfold
- Mangel på minoritetskvinneres deltakelse i mange sektorer
- Mangel på penger
- Mangel på karriereguiding og oppfølging
- Mannlig dominert samfunn, tradisjonelt tendert
- Mangel på kommunikasjon
- Mental og fysisk mishandling
- Helseproblemer
- Mangel på individuell informasjon, alle blir behandlet likt
- Ekskludering
- Mangel på nettverk
- Mangel på motivasjon fra kvinner selv og fra apparatet de møter

MULIGHETER

- Godkjenning av utdanning fra andre land
- Voksenopplæring for de som har lav utdanning
- Sosialisering gjennom utdanning
- Utdanning, individualisering av opplæring på forskjellige språk
- Jobb, like muligheter
- Skille mellom utdanning fra samfunn og privat
- Kjønnstatistikk for å se kjønnsforskjellene i utdanning
- Språkopplæring i svangerskapspermisjon, kvinner som får mange barn lærer ikke nordisk språk
- Her må spesialordninger til
- Fleksibilitet for å lære språk
- Info og guiding til mannsdominerte arbeidsområder

- Offentlig politikk mot diskriminering
- Barnehager, nok plasser og fleksible åpningstider (alt for kort åpningstid)
- Fedres ansvar å hjelpe, kvinner kan ikke gjøre alt
- Pensjonspoeng
- Analfabetisme
- Arbeidsmarkedets utdanning, fleksible tider,
- Større forståelse for ulike kulturer
- Arbeidsplassens kultur må være mindre diskriminerende
- Gjøre språket enklere i all informasjon som når minoriteter
- Dialogseminarer for å forstå det nye samfunnet
- Støtte internasjonale nettverk
- Mentorer for kvinner
- Sette i gang egen business, hjelp til dette
- Stoppe at kvinners utdanning blir undervurdert. Vi har de høyest utdannede rengjøringsfolk.
- Hvordan vil pensjonssystemet virke på minoritetskvinner
- Beholde egen kultur, tross integrasjon

AKTØR / PROSESS

- Skole, lærere
- Foreldre
- Arbeidsgiver
- Frivillige organisasjoner
- Studentorganisasjoner
- Kommuner
- Fagforeninger
- Sosialservice

- Politikere
- Institusjoner
- Autoriteter
- Media
- Oversettere/tolker

Hvilke forhold må være på plass for å få til likestilling for minoritetskvinner

– Ikke diskriminering, verken på grunn av religion, kjønn, farge, etnisitet, nasjonalitet, utdannelsesbakgrunn, like muligheter generelt, motivasjon + informasjon, positive rollemodeller, se kvinner som en utnyttet ressurs.

Kommentarer i plenum

«Språk viktigst, først må en lære språk».

«Mer penger til språkopplæring er nødvendig. Likestilling har for mye fokus på å få alle inn i arbeidslivet når ikke alle skal inn der likevel. Språk har egenverdi uansett for deltakelse i samfunn. Man må skreddersy språkopplæringen. Morsmålsundervisning er viktig. Alle som mestrer det klarer seg bedre».

«Minoritetsmenn brukes som eksempel, ikke kvinner».

ERFARING: *«Individuell handlingsplan for nyankomne flyktninger. Introduksjonsprogram hvor kvinnes erfaring og kunnskap blir kartlagt. Individuell tilpasning er viktig – hva de kan fra før og hvordan kan kunnskapen praktiseres. Introduksjonsprogram er en flott ordning for menn og kvinner. Offentlige myndigheter er skeptiske til dette. De private bedriftene er ikke skeptiske. Dette tiltaket må bli mer anerkjent av staten slik at vi kan få flere kvinner i arbeid. Hva med kvinner*

som er her allerede, eller kvinner som gifter seg med norske menn, hvorfor får ikke de samme muligheter som flyktninger?»

PROSJEKT I DANMARK: «Omar jobb nå». Prosjektet profilerer nye dansker i arbeids- og vitenskapsfeltet, peker på at det er viktig å utnytte kompetanse og profilere folk ut fra deres kompetanse og kunnskap. Fokus på de høyt utdannede. Et magasin som informerer og er rettet mot målgruppen: Arbeidsgiverne».

«I stedet for å ta inn flere innvandrere til Danmark, skulle de bruke ressursene og kunnskapen som allerede finnes i landet. Høyt utdannede folk. Jeg har et forslag om å lage en webside for minoritetskvinner. Kvinnelige rollemodeller som er suksessfulle er viktig å synliggjøre».

«Negativ fokusering i media, informasjon som misleder. Vi må sammen kjempe for kvinners rettigheter, men en ting jeg må nevne – det er bedre å vite noe om religion før man kritiserer. I islam som jeg vet er kvinner og menn begge nevnt i alle sammenhenger, for eksempel utdanning. I dag er det ofte politikk som dikterer religionen».

«Innvandrerkvinner kommer fra et macho samfunn. Vi kommer til Norge og treffer et samfunn som er mer liberalt. Dette er et problem. Mange velger å sitte hjemme. Familien bestemmer at du ikke kan gå på skole og lære norsk. Alle, enten du er muslim eller ikke, vi må ta tak i de kvinnene det gjelder. Mange ungdommer er innblandet i kriminalitet. Vi må tenke på de unge, hva som er deres situasjon, og konsekvensen av at mødre ikke kan norsk. Vi må styrke selvtiliten til kvinner, jeg vet at det blir forandring i framtiden. Kvinnene påvirker barna hjemme».

«Farlig å si til folk at de ikke kan delta i samfunnet før du kan språket flytende. Hvorfor kan de ikke ta det språket de

kan og bruke det. At språket er billetten til alt tror jeg ikke. Engelsk er andrespråket til skandinaver. Det er farlig å argumentere for at språket er nøkkelen til alt. Man kommer langt med engelsk».

SKOLESYSTEMET I NORGE: »Undersøkelser viser at unge gutter er tapere i skolesystemet. Unge gutter med minoritetsbakgrunn fullfører ikke videregående skole. Jenter finner ikke gutter som partnere som har samme utdannelsesbakgrunn som dem selv. Jeg vil ha fokus på gutter i likestillingssammenheng. Gutter som ikke gjør suksess i dette landet har en større tendens til å bli mer voldelige».

«Slutt å fokusere på religion – slør eller ikke. Vi er i samme båt. Vi er kvinner. Ikke snakke om «de og oss». Vi må stå sammen, ikke sette hverandre i bås. Vi må tenke på konkrete forslag, finne tiltak som gjelder alle uansett religion. Norsk lov til høring, et introduksjonsprogram. Alle kvinner må delta i dette».

«Jeg er bekymret for at ikke alle får det samme introduksjonsprogrammet. Det er forventet at alle skal integreres, men det er store forskjeller på grupper. For noen er språkopplæring vanskelig på grunn av at det ikke er fleksibelt tilrettelagt».

«Språket er særdeles viktig for å delta i samfunnet, arbeidsgivere krever det, man blir ikke ansatt om man ikke kan språk. Så enkelt er det».

«Når det gjelder media: Bare vi kan endre på bildet. Mitt forslag er at vi møter pressen og gir dem det bildet vi vil de skal få av oss».

Gruppe 3 presenterer

Tema: Familiesfære og vold mot kvinner

*Vår gruppe vil gå direkte til tiltakene,
vi har snakket nok om det andre*

TILTAK

- Informasjonsarbeid om rettigheter og muligheter.
- Styrke gjensidig opplysningsarbeid, foreldre og barn, foreldre må forstå hva som gjelder for barna og omvendt.
- Integreringsprosessen: Gjøre fortløpende vurderinger, myndighetene må også vurdere tiltakene de har satt i gang.
- Styrke gjensidig kommunikasjon, viktig å lære språk, men det må være et hjelpeapparat for de svake med færre ferdigheter og som har vanskelig for å lære språk. Muntlige møteplasser viktig, kvinner kan ta roller derfra.
- Holdningsendring: Bevisstgjøring av menns nye rolle, mange menn vet ikke hvor deres kvinner står, menn må være med i dette. Informasjon må være tilgjengelig for begge.
- Etablere og styrke hjelpeapparat: Forhindre all angst hos menn om myter om kvinnefrigjøring. Menn må vite at vi kvinner har rett til utdanning men at det ikke er fordi vi skal forlate dem eller gå forbi dem.
- Rekruttere flere kvinnelige tolker, ubevisste myndigheter umyndiggjør kvinner når for eksempel barn eller ektefelle blir brukt som tolk. Barn mister respekt for foreldrene. Selvstendighet, juridisk status, kvinner

lever med angst, må anerkjenne den psykiske lidelse kvinner har fordi de blir truet av sine menn med skilsmisse og hjemsendelse.

- Penger: Er godt våpen til å klare masse. Staten må budsjettere til kvinneorganisasjoner, øremerke penger til minoritetskvinner.
- Media: Vi må ha dialog med media, dialog gjennom rekruttering, minoritetskvinner må inn i media som journalister og redaktører.
- Offentlige tjenester: Heve kompetanse hos alle som arbeider med målgruppen, sosialarbeidere, sosionomer etc., folk som jobber med målgruppene må lære oss å kjenne. Det må vi kunne forlange. Vi kan ikke jobbe med inkompete folk.
- Forebyggende: Politisk ansvar til å spre fellesskapet, hvis ikke dette skjer får vi stigmatisering, isolering, ghetto. Spre felles arv.
- Rekruttering: Foreldre som mulige miljøarbeidere, rekruttere etniske miljøarbeidere.
- Oppmuntre til det positive i begge kulturer, styrke morsmålsundervisning, styrke mennesker enten det er å spise fiskekaker eller styrke morsmål.
- Redefinere multikultur, vi må forlange tiltak der vi ser det har gått galt.
- Synliggjøring av «eldre» innvandrere og deres påvirkningsrolle.

Kommentarer i plenum

«Vi skiller i Sverige mellom vold i minoritetsmiljøer og majoritetsmiljøer. Vi mangler steder hvor minoritetskvinner kan gå. De er fortapt i systemet og deres behov blir usynliggjort. Deres

frykt er at de skal bli sendt tilbake, at barna skal tas fra dem. Menn kjenner systemet bedre. Vi trenger flere steder hvor disse kvinnene kan gå, steder de kan bo, tilgang på advokater, riktig informasjon. Mange kvinner er redde for å forlate sine menn fordi de er redde for å miste barna».

«Krisesentre trenger mer ressurser. Hvordan identifisere en målgruppe? Det er viktig med riktig språkkompetanse for å spre informasjon til flest mulig».

«Å spre informasjon om prevensjon er viktig. Et stort problem i dag er at kvinner er sosialisert til å bli mer sårbare enn sine brødre og dette må vi gjøre noe med. Vi må lage kampanjer overfor foreldre slik at de oppdrar gutter og jenter likt. Det er viktig å utvikle konseptet om forelderveiledning fra barna er født. Vi har tradisjoner fra hjemlandet, men trenger referanser til det nye landet. Hva trenger unge jenter som vokser opp i Norge? De blir hele tiden minnet om at de er utlendinger selv om de ikke er det. De sier de ikke vil minnes om dette, hva kan vi gjøre? For eksempel kan det være av betydning å få produsert litteratur eller videofilmer med riktig informasjon om det landet de kommer fra, og at offentlige myndigheter tar ansvar for å få dette gjort».

«Vold mot minoritetskvinner skjer ikke av andre grunner enn til vold mot majoritetskvinner. Fattige og rike kvinner er like mye utsatt for vold. Vold skyldes manglende likestilling mellom menn og kvinner, og det fører ikke frem å si at volden skyldes kultur. Det finnes ingen statistikk på at muslimer slår kvinner oftere enn kristne. Hvordan reagerer rettsapparatet på vold mot minoritetskvinner? Hva slags straff får mennene?»

«Vold mot kvinner har å gjøre med kultur på den måten at det er patriarkalsk kultur og patriarkalsk kultur finnes i

vesten som i resten av verden, det finnes innenfor alle kulturer, i alle samfunnslag».

«Mange av de kvinner som er utsatt for vold kan ikke majoritetsspråket, og får heller ikke viktig informasjon om mulighetene for hjelp. I Finland jobbes det med preventivt arbeid for å gi 'basic' fakta».

«Mange problemstillinger er felles for kvinner og ikke spesielt knyttet til kvinner med minoritetsbakgrunn. Vi har kritisert media mye for å bruke kultur som årsaksforklaring, men når det for eksempel er snakk om gettodannelse er dette et problem som følger av feil bosettingspolitikk. Vi sender ikke problemene til riktig adresse, og dette er et problem for oss. Men det er viktig å peke på at disse problemene ikke er spesifikke for oss».

INTEGRERING OG SPRÅK: «Finland har en integrasjonsplan. Men kvinner kommer til landet av forskjellige årsaker, og i Finland snakkes det mest om tiltak for flyktningkvinner. Andre faller utenfor og disse forskjellene må vi diskutere løsninger på».

«Hvilke konkrete beskjeder kan vi gi til myndigheter om likestilling mellom kvinner og menn? Vi må snakke om rase, ikke bare likestilling. Ta trafficking for eksempel, det er ikke hvem som helst som blir traffickert. Det er ikke hvite kvinner».

«Når det gjelder æresdrap, skjer dette også i Norden. Vi har andre felles problemer, men må likevel innse at det er ting som skiller oss. I denne sammenheng er religionsspørsmål viktige, særlig er Islam et viktig tema, Når vi følger de føringene religion gir, kan dette for eksempel føre til at en kvinne som bærer slør blir mer ignorert/oversett enn en kvinne uten slør».

«Vi må se på hvordan offergjøring av oss selv skjer. I dag skjer det bare positive ting. Vi kommer hit med våre egne ver-

dier og ressurser, og disse må brukes. Det er fint at myndigheter vil noe med meg, men jeg vil også ha et ord med i laget. Det er hva menneskerettigheter handler om.

Vi mister mye hvis vi skiller mellom rase og kjønn. Vi tilhører begge.

Vi opplever en massiv diskriminering fra majoriteten, og bruker all vår energi på dette slik at vi ikke kommer til forskjellene mellom kvinner og menn.. Vi har ikke den frie plassen til å diskutere empowerment. Integrasjon, kjønnspolitikk og immigrasjon. Hvordan kan disse tre «policies» samkjøres slik at minoritetskvinner blir «empowered»? Vi står hele tiden overfor dilemmaer hvor vi må ta side – hvor vi ikke kan si hva som er best for oss».

«I Danmark bruker man «tvangsekteskap» for å redusere innvandring. Hvis myndighetene ønsker innstramming av innvandringspolitikken må de si det rett ut i stedet for å bruke argumenter som «vi vil hjelpe stakkars kvinner».

«Vi må alliere oss med majoritetskvinner, når vi snakker om minoritetsproblemer. Vi har mye å lære av hverandre. Bevisstgjøring er viktig, vi må spre informasjon og vi har her noe å lære av norsk kvinnebevegelse».

«I Danmark pågår en diskusjon om hvordan de danske feministene feilet med å ikke inkludere minoritetskvinner i likestillingsarbeidet. Mange er redde for å være aktive, for å kritisere minoritetene og for å bli beskyldt for diskriminering.

Det er universelt at menn og kvinner blir oppfattet forskjellig, menn er sterke og kvinner sårbare. Vi må prøve å endre på det. Kvinner er ikke alltid så sårbare, og menn kan på samme måte være sårbare. Vi må bryte med de tradisjonelle kjønnsrollene. Det er dette som hindrer oss».

REFERAT FRA MØTET MED
NORDISKE POLITIKERE 8.10.02

Likestillingsminister
Laila Dåvøys
svar på innleggene til
minoritetskvinnene

I DEN VIDERE prosessen må vi samle alle innspill fra dere. Dette er jo en type kartlegging av mange forskjellige behov. I vårt møte tidligere i dag, kom det frem at det er forskjeller i de nordiske land. Ulike lover, integrering, vold, handlingsplaner etc. Nettopp derfor er denne typen møter viktig, for en behøver ikke starte med blanke ark. Gode eksempler er nyttige. De nordiske landene er ikke så forskjellige.

Til de spesifikke tiltakene

Tvangsekteskap: Fra mitt ståsted som politiker er tvangsekteskap og omskjæring, som likestillingsminister, vanskelig å jobbe med. Vi har to ulike strategier. Mødrene synes vi jobber for offensivt når vi denne sommeren hadde en stand på Gardermoen. De unge synes vi er for langsomme. Jeg tror vi må gjøre litt av begge deler. 24 års grense for ekteskapsinngåelser er foreslått. Lovgivningen i de nordiske landene er forskjellig. I Norge har vi ikke ønsket å gå inn for en aldergrense. Vi vil stille strengere krav til familiegjenforening. De som bor i Norge må kunne forsørge sin nye ektefelle. Vi er i ferd med å utarbeide en hel handlingsplan med mange tiltak. Dette var et av dem.

Disse problemene som er knyttet til kultur, og ikke religion, er viktige. Nettverksarbeid må få støtte og denne gis i Norge gjennom støtte til frivillige organisasjoner. Vi øker denne støtten til neste år, men vi kommer aldri til å komme i den situasjon at organisasjonene sier de får nok penger. Disse midlene er en liten støtte, men

mye må fortsatt drives på frivillig basis. Og det er det samme for de norske organisasjonene.

Når det gjelder å inkludere minoritetskvinner i forskjellige bestemmelsesprosesser, er vi for dårlige. Vi er ikke flinke nok verken i arbeidslivet eller andre steder. Dette er et område der vi trenger god veiledning. Hva slags strategiske trekk vi skal ta. Vi har en del utvalg i Norge, men når vi skal diskutere hvem som skal sitte i utvalgene, tenker vi aldri på minoritetskvinner. Svaret er ikke hyggelig, men jeg prøver å være ærlig. Denne konferansen vi har hatt, er et stepp til å gjøre dette. Men dette vil ta tid.

Jeg synes at ideen om et møte for minoritetskvinner og majoritetskvinner sammen – en dialog mellom dem – er god, og dette kan danne grunnlaget for den neste konferansen. Men vi må være mer målrettet på hva vi vil få ut av konferansen. Vi kan ha en, to, eller tre mål vi kan starte å jobbe med. Jeg sier ikke at det ikke er mye her som vi skal følge opp. Men, som dere vet, som politiker har vi enorme utfordringer og hadde jeg spurt dere hvor vi skal starte først, ville dere svart forskjellig. På neste konferanse må det tenkes prioriteringer, spisse konferansen og ha noen temaer på dagsorden.

Diskriminering og rasisme – det er utrolig mange viktige temaer dere har tatt opp. Det er ikke mulig for meg å starte på det i dag, men dere har i hvert fall vist at integrering ikke er et faktum for innvandrerkvinner.

Jeg personlig har en svigersønn som er kurdisk. Og selv om vi har inkludert ham i familien som vår sønn, så er han ikke integrert i det norske samfunn. Vi har en lang vei å gå og jeg håper at dere som er her vil bidra.

Dette dialogmøtet vil danne et viktig grunnlag for det videre arbeidet på dette området.

Sverige

Vi vil lage en «mainstreamet» handlingsplan for likestilling som vil inkludere alle statsrådene. Vi håper å komme i dialog med alle minoritetskvinnens organisasjoner. Hvordan inkluderer vi minoritetskvinner i medbestemmelse? Vi i Sverige har forskjellige råd (council) i dag. NGO er fri til å delta i disse rådene. Det er en måte å bringe inn forskjellige synspunkter. Vi møtes fire ganger i året. Og så har vi Women's Place, en spesiell gruppe som er en annen måte å få frem synspunkter på. Dere kan også ta kontakt med oss og diskutere saker.

Tvangsekteskap: Vi hadde forskjellige aldersgrenser for svenske jenter og minoritetsjenter. Det var ikke bra. Vi vil selvfølgelig forandre på det.

Kunnskapsutvikling mellom forskjellige grupper er viktig. Det er viktig at skolene er bedre på kunnskap. Skolene spør ikke etter jenter som bare forsvinner. Vi må bli bedre på å observere. Penger er viktig. Vi har et system i Sverige og jeg vet at dette er et problem, at det er for lite. Forskjellige virksomheter må få penger. Jeg ser at det er vanskelig for dere å planlegge fremtiden med lite penger. Til neste år skal det være en konferanse i Malmö med fokus på minoritetskvinner i sosialt liv, arbeidsliv og familieliv.

Danmark

Jeg vil takke det norske formannskapet for å arrangere denne konferansen. Jeg tror det er viktig at vi har noen fora hvor vi kan møtes, som her. Det er først når vi møtes personlig at vi forstår hva det er snakk om og kan komme på løsninger.

I Danmark kommer minoritetskvinner i skjæringspunktet mellom integrasjonsministeren og likestillingsministeren. Det er en dårlig unnskyldning for ikke å gjøre noe. I Danmark har vi høynet aldersgrensen for ekteskap. Vi har for lite erfaring ennå til å bedømme hvordan det har virket.

Vi har satt av møter for å se hvordan vi kan samarbeide om integrasjonen. Men det er et generelt problem at penger ofte går til prosjekter og ikke til å drive NGO'er. Dette er et stort problem som vi forstår. For to år siden lagde vi et prosjekt om kjønn og etnisitet. Vi nedsatte et nettverk som består av etniske minoriteter. Vi har satt dette til næringsministeren og bedt om en perspektivplan. Spørsmålet er om vi skal ha problemstillingene utenfor vårt ordinære arbeid eller om vi skal ha de integrert. Vi har lykket i vår handlingsplan med vold mot kvinner hvor minoritetskvinner gis en vid oppmerksomhet. I dag er det et møte i EU hvor den danske likestillingsminister foreslår hvordan man kan unngå marginalisering av minoritetskvinner.

Nordisk Ministerråd

Jeg skal kort si hvem vi støtter og hva vi støtter. Alle som har interessante prosjekter. Det kan være ikke-organiserte grupper og organiserte grupper. Aller typer og alle

personer. Det er mulig å støtte nettverk, seminarer, ny statistikk, research. Men vi har noen krav. Det må blandt annet minst være tre nordiske land involvert.

Finland

De som jobber med likestilling er ikke de som jobber med integrasjon. Minoritetskvinner hører til vårt likestillingsarbeid, men jeg må innrømme at vi ikke har gjort mye. Vi håper at vi vil jobbe i den retningen. Jeg vil invitere de gruppene fra Finland som er her til vårt kontor, slik at vi kan jobbe med statsråden om dette. Og jeg er sikker på at noe må vi klare å gjøre.

Deltakerliste

NORGE

Eva Khan, innleder
Oslo Røde Kors ORKIS
Tel: + 47 22 02 32 11
mob: + 47 911 528 43
eva.khan@redcross.no

Ambher Khan, innleder
World Islamic Mission, Oslo
amberkhan00@yahoo.com
mob: + 47 98 400 744

Meltem Safak, innleder
Mirasenteret – Ungdoms-
koordinator
ungejenter@mirasenteret.no
+ 47 22 11 69 20

Nasim Riaz
Islamsk råd
Adr: Hans Steinpukkersvei 6
1273 Oslo
Tel. Jobb: + 47 22 76 32 82 /
22 75 21 77

Noor Seradj Safi
Afghansk forening i Drammen
(Vil starte kvinneforening)
tel: 32 81 03 53
mob: 45 26 74 72

Chiku Ali
Kvinnefronten – internasjonal
gruppe, Bergen
chiku.ali@bergen.kommune.no
mob: + 47 97 14 62 52

Kanti Shrivastava Hansen
Selvhjelp for innvandrere og
flyktninger
Trondheim
Tel: 72 58 46 22 hjemme
Mob: 957 05 906
kjell.toft.hansen@smartcall.no

Erlinda Munoz
Prosjektet Naboskap
Mob: + 47 97 97 36 05
Email: naboskap@hotmail.com

Madhu Sharma
Leder, Indiske kvinnegruppe
i Bærum
Kremlegrenda 4b
1352 Kolsås
Tel/Fax: 67 13 98 57
Mob: + 47 900 30 551

Khadouj Adhahar
Primær medisinsk Verksted,
Oslo
tlf: 23 06 03 80
email: postmaster@
pmv-senter.org

Loyda Roth Quesada
LO nettverksgruppe for
innvandrerkvinner, Stavanger
LQR@post.rps.no
mob: + 47 41 60 71 89

DANMARK
Sherin Khankan
Formand, Forening
kritiske muslimer
Tel: + 45 2381 6502
Formand@kritiskemuslimer.dk

Sohaila Sherzai
Afghanske kvindeforening
Addr: Skolevej 22, 1 tv
4130 Vibysjælland
Tel: + 45 4619 3932

Clarice Scott
American Women's Club
Tel: + 45 35 38 0432
clarice.scott@adr.dk

Mona Sheikh
sitter i bestyrelsen for DRC
(Dokumentationscenteret om
racediskrimination) og ENAR
(European Network against
Racism)
mona_sheikh@hotmail.com
tel: 45 40 89 04 76

SVERIGE
Bernardita Nunez, innleder/
Speaker
Terrafem
Tel: + 46 8643 0510
Mobil: + 46 708 865 852
info@terrafem.org
bernardita.nunez@
terrafem.org

Debbie Nujen
Terrafem
mobil: + 46 739 34 3686
debbie.nujen@
migrationsverket.se

Eranthi Hjortsberg-Fernando
Foreningen Frizonen
mob: + 46 7 39 82 6645
eranthi@yahoo.se
www.frizonen.com

Amel Gorani
RIFFI Riksforbundet
Internationella foreningar for
innvandarkvinnor
Hjem: c/o Pettersen
Norr Malarstrand 16 bv
SE-112 20 Stockholm
Hjem: + 46 8 64 88 461
+ 46 8 764 62 42 (jobb)
mob: + 46 73 391 77 01
amel.gorani@yahoo.se ;
amel.gorani@sus.su.se

Jelica Ugricic
Internationella kvinnoförbund
– IKF
Lansarbetsnamden i Malmö
Jörgen Kocksgatan 1 b
SE-211 20 Malmö
Tel: + 46 40 17 2010
Jelica.ugricic@lanm.amv.se

Nilufer Ekici
Turkiska ungdomsförbundet
Parkvagen 3
SE-136 46 Haninge
niffan@hotmail.com
mob: + 46 73 928 68 98
+ 46 8 65 22 438

ISLAND
Andrea Sompit Siengboon
Fjallalind 107
201 Kópavogur
Iceland
Work: + 354 560 4434
Mobil: + 354 896 2170
Home: + 354 564 5825
Email: andrea@tr.is

Maria Priscilla Zanoria Emilsson
Austurgerði 6
200 Kópavogur
Iceland
Work: 354 562-8955
Home: 354 564 3117
Cell: 354 897 5391
Email: priscilla@fjarhitun.is
mpzehf@simnet.is

Anh Dao Katrín Tran
Bakkasmári 27
200 Kópavogur
Iceland
Home: 354 554 2563
+ 354 821 2525
Email: adt@binet.is

FINLAND
Mulki Mölsä (Somalia),
Finnish League for
Human Rights
mulki.molsa@
ihmisoikeusliitto.fi

Nadia El-Radhi
Mixer- Finnish/Iraqi project,
Helsinki Shelter (work with
immigrant women)
Email: nadia_elradhi@
hotmail.com
Tel: 050 32 49 178 (work)
050 380 0040 (home)

Oluwakemi Oguntuyi, forsker
email: oguntuyi@yahoo.com
Tel: + 358 13 251 52 18;
+ 358 50 52 82 322

Møtet organisert av:

Likestillingssenteret/
Centre for Gender Equality,
Norge/Norway:
Rådgiver/ Adviser
Rachel Eapen Paul
og/ and rådgiver/ adviser
Ellen Cathrine Lund
rachel.paul@likestilling.no
ellen.cathrine.lund@
likestilling.no

Møterådgiver/ Consultant for
the meeting: *Nita Kapoor*, Norge

Referenter/ Rapporteurs: *Ellen
Cathrine Lund, Ellen Sofie Baals-
rud, Linda Kartawich*, Rådgivere
ved Likestillingssenteret/
Advisers at Centre for Gender
Equality.

SUPPLEMENT

Av Riyadh Al-Baldawi

I migrationens och exilens spår

Psykosociala
konsekvenser av en
förändrad
familjestruktur

Riyadh Al-Baldawi är överläkare,
psykiater, fil dr i medicin,
västra Stockholms psykiatriska sektor,
S:t Görans sjukhus, Stockholm.

Artikeln tidigare publicerad i *Läkartidningen*,
vol. 95, nr 19, 1998 i serien *Mångkulturell vård*

Migration och exil innebär stora påfrestningar på individ och familj. De psykosociala konsekvenserna har studerats hos 28 familjer som kommit till Sverige, och som i sina hemländer levt i en patriarkalisk struktur. Att få dessa familjer att se sambandet mellan de konflikter de upplever och migrationens effekter kan vara en hjälp för dem att finna egna lösningar på sina problem.

Migration är en komplicerad och i vissa fall långvarig process som medför många förändringar i både det sociala, psykiska och fysiska tillståndet hos individer och familjer. I denna artikel försöker jag belysa enbart de förändringar som sker i den patriarkaliska familjestrukturen under migrationen och som påverkar individens integration i det nya samhället. Syftet är således inte att belysa terapeutiska aspekter och behandlingsmetoder eller att ge lösningar på olika problem.

Underlag till artikeln har jag fått genom mitt mångåriga arbete med invandrare som sökt mig i min egen- skap av psykiater för bedömning eller behandling av olika psykiska och sociala problem. Jag har observerat att en del av dessa problem kan förklaras av och relateras till de förändringar som drabbar familjestrukturen i det nya landet. För att kunna studera sådana psykosociala problem har jag valt 28 familjer.

Urvalskriterier har varit att dessa familjer:

- har kommit från ett land och en kultur där en patriarkalisk modell dominerar samhället och familjestrukturen,

- har följt denna modell i sina interna relationer oavsett om alla familjemedlemmar gillat den eller bara böjt sig för omgivningens krav,
- tillhört en socioekonomisk medelklass i sitt hemland och bott i en relativ storstadsmiljö,
- varit tvungna att lämna sitt hemland på grund av olika politiska kriser och/eller krig, dvs att familjen kommit till Sverige som asylsökande,
- flyttat i sin kärnstruktur, dvs. pappa, mamma och barn,
- under sin resa till Sverige har bott minst tre månader i ett annat land (flyktfas) och har vistats på flyktingförläggning minst sex månader när de anlänt till Sverige,
- alla familjemedlemmar var innehavare av permanent uppehållstillstånd vid den första kontakten med mig.

Majoriteten (16) av familjerna har sitt ursprungliga hem i Mellanöstern (Turkiet, Iran, Irak, Libanon, Syrien, Palestina) 4 familjer kom från Asien (Pakistan, Bangladesh), 4 från Nordafrika (Egypten, Marocko) samt 4 från östra Afrika (Somalia, Etiopien, Eritrea). I religiöst avseende var majoriteten (22) muslimer och de övriga kristna.

Familjebegrepp och struktur

Familjebegreppet har olika innebörd i olika kulturer. I vissa kulturer (främst i vissa delar av Afrika söder om Sahara) omfattar familjen hela stammen, medan i andra delar av världen (t.ex. i vissa delar av Mellanöstern och

Asien) i detta begrepp ingår pappa, mamma, barn och den närmaste släkten, dvs föräldrar och syskon till pappan och mamman. På andra håll i världen (mest i västländerna och Nordamerika) betraktas familjen som en kärna med enbart pappa, mamma och barn.

Oavsett hur man ser på familjen har den existerat som enhet genom historien och haft en viktig funktion för individen och samhället. Inom familjesystemteorin anser man att relationerna inom en familj bygger på interna relationer bland medlemmarna i familjen.

Familjestrukturen består av olika subsystem, såsom barn-, syskon- och föräldrasubsystem. Familjen i sin helhet tillhör ofta andra övergripande system såsom släkten, minisamhället, nationen osv. Relationer mellan olika familjer bildar ett system av externa relationer som reglerar familjens sociala tillvaro i samhället.

»Den modell som beskriver familjens sätt att organisera sina relationer och positioner inom systemet för att uppnå jämvikt och stabilitet kallas ofta familjestruktur» [1]. Familjen i denna bemärkelse ses som ett system av interna och externa relationer. Sättet att fördela positionerna inom systemet har kulturell grund eftersom familjens interna relationer och positioner är beroende av den historiska och traditionella utvecklingen i hemlandet. Rollfördelningen och maktutövningen inom strukturen har stor betydelse för att definiera familjestrukturen.

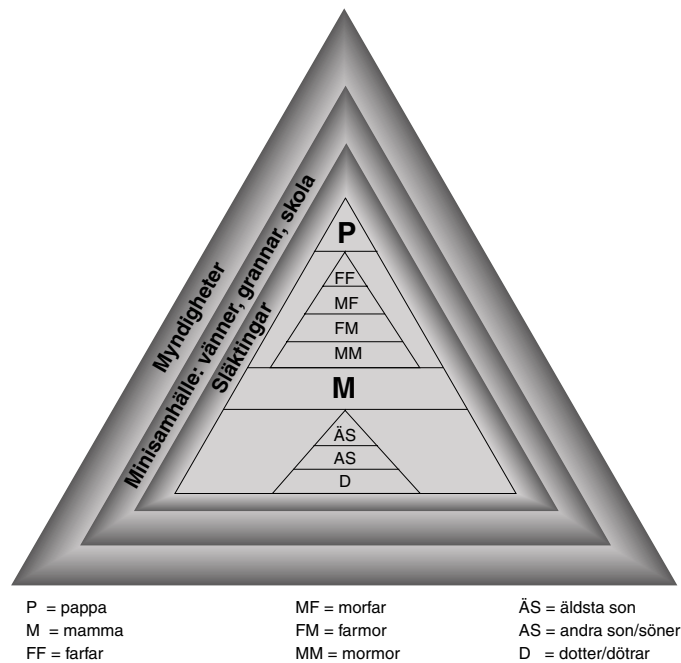
Den patriarkaliska strukturen

Den patriarkaliska modellen illustreras i *Figur 1* i form av en pyramid med olika nivåer. Pappan står högst och har den övergripande makten inom familjen och är familjens representant i kontakterna utåt. Denna bild visar också att en del av familjestrukturen består av släkten och att både mammans och pappans föräldrar ingår i familjen. I vissa länder och samhällen ingår även pappans och mammans syskon, i en s.k. storfamilj.

I det traditionella samhället träffas ofta män och kvinnor genom förmedling mellan familjerna, och skapandet av familjen gör att de gamla föräldrarna känner sin delaktighet och de får därmed en stor roll i familjen. På grund av ekonomiska svårigheter lever många nybildade par kvar i något av föräldrahemmen, vilket innebär att de gamla föräldrarnas makt kan bli större genom att de är fysiskt närvarande i den nybildade familjen.

I dessa kulturer har farfadern och farmodern en större betydelse i familjestrukturen än moderns föräldrar. Sammantaget har de gamla föräldrarna en högre status i familjehierarkin än mamman och barnen inom familjen. I många arabiska länder är farfadern arvtagare om det händer pappan någonting (exempelvis om pappan dör i krig).

Om pappan lämnar familjen för att arbeta eller studera i ett annat land tar farfadern över ansvaret för att sköta och skydda barnen och deras mamma. Om det inte finns någon farfar är det ofta den äldste brodern som tar över rollen som ansvarig för barnuppfostran och för familjens ekonomiska försörjning.

Figur 1. En bild av den patriarkaliska familjestrukturen.

P = pappa, M = mamma, FF = farfar, MF = morfar,
FM = farmor, MM = mormor, ÅS = äldsta son,
AS = andrason/söner, D = dotter/döttrar.

Att ha en stor familj har betydelse då den för det mesta utgör en starkare och tryggare miljö för familjen att existera i, på samma sätt som det kan utgöra makt och trygghet för hela familjen att tillhöra en övergripande släkt.

I den patriarkaliska traditionella familjen känner barnen och föräldrarna stort ansvar och förpliktelser inte bara mot varandra, utan varje medlem har också rättigheter och skyldigheter i förhållande till en större krets.

På detta sätt utgör relationerna mellan familjemedlemmarna en grundval för individens moraliska liv [2].

Familjens inflytande på individen präglar inte bara det moraliska livet utan spelar också en viktig roll i det sociala livet, och därmed lär sig barnet redan från början att sätta familjens heder och bästa före sitt eget. En individ är först och främst familjemedlem och därefter medborgare.

Familjen i denna bemärkelse fungerar som en »organisation« som ger sina medlemmar social trygghet, och är i denna mening sina medlemmars livförsäkring [2]. Familjen utgör en viss organisation av de sociala, ekonomiska och moraliska grunderna för individens funktion i samhället, och därmed ökas familjemedlemmarnas ansvar för varandra.

Mamman som buffert

I den tredje nivån i familjens pyramid ligger mammans roll. Historiskt har mamman i det patriarkaliska samhället fungerat som en förmedlare och förmildrare av makten från pappan och de äldre i familjen till barnen. Hennes roll har också varit att tala för barnens sak inför pappan och de äldre, hon fungerar som en buffert och har en mycket stor betydelse. Ju äldre kvinnan är, desto mer makt och plats tar hon i familjen och familjerelationerna.

Denna bild av kvinnans roll i familjen i det patriarkaliska samhället kan variera beroende på familjens ekonomiska och sociala tillhörighet samt på om familjen bor i en stor stad eller i en liten stad eller by, som ofta är

mer sluten och traditionsbunden. Detta begränsar kvinnans roll i samhället jämfört med livet i stora städer, där många kvinnor har ett arbete utanför familjekretsen och är delaktiga i familjeförsörjningen och därmed får en större roll och högre position inom familjen.

Den fjärde nivån i pyramiden upptas av barnen. Även här ser vi att det finns en hierarki där pojkar tar makten över flickor. Den äldste pojken i familjen räknas som en naturlig efterträdare till pappan och inskolas i rollen som arvtagare av makten i familjen. Om det äldsta barnet är en flicka tar pojken som följer efter henne makten.

Flickor i det patriarkaliska systemet är en utsatt grupp, de ligger i botten av det hierarkiska systemet. Flickorna måste anpassa sig till makthavarna både inom sitt eget barnsystem och inom systemet i familjen, dvs släkten och pappan. Eftersom samhället bygger på att mannen har en mer framträdande roll än kvinnan innebär det att familjen i denna bemärkelse ger pojkarna större rättigheter och friheter än flickorna att utöva saker som de tycker om. I vissa fall sätter man hinder för flickorna att studera och utveckla sig. En förklaring till detta kan vara att de manliga familjemedlemmarna känner rädsla för konkurrens från duktiga flickor som kanske kan ta över makten från pojkarna.

I det patriarkaliska samhället befinner sig familjen i ett samspel med och känner tillhörighet till övergripande organisationer och system i samhället. Bland dem utgör släkten ett första skyddssystem och minisamhället (grannar, kompisar, skolkamrater osv.) ett andra skyddssystem. Myndigheterna ligger i många traditionella samhällen i den yttre kanten av familjens trygghet och

skydd, och människorna vänder sig inte i första hand till myndigheterna för att få hjälp att lösa sina problem. I stället försöker familjen ofta lösa problemen med de resurser som finns inom den stora familjen eller i släkten, ibland med hjälp av grannar och andra i omgivningen.

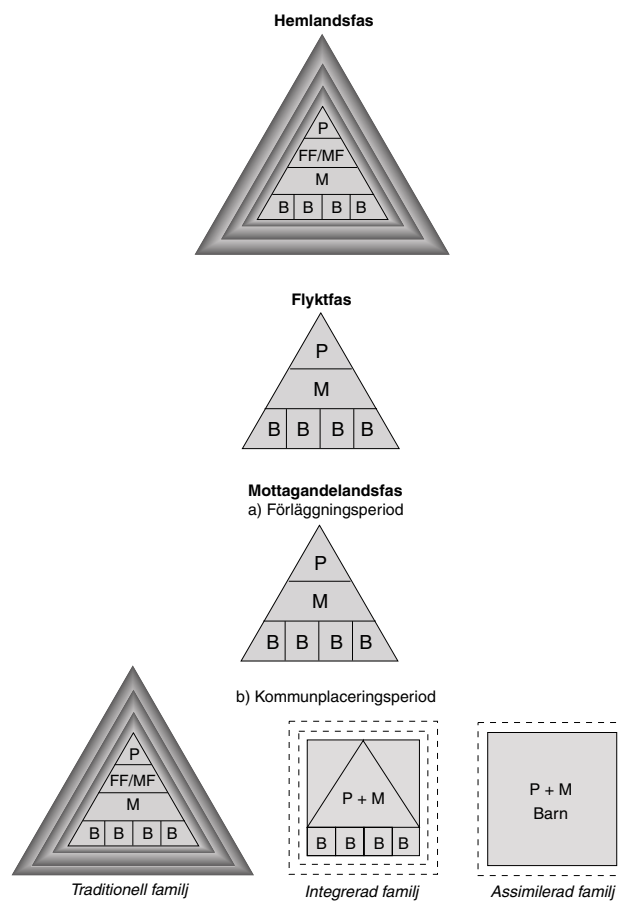
I det traditionella samhället spelar omgivningens attityd och mentalitet en stor roll för att fördjupa och förstärka den patriarkaliska familjeformen genom att stödja pappans maktposition inom familjen. Även skolan har denna funktion då ett samtal om eleven nästan alltid innebär ett samtal med pappan. Det är pappan som blir kallad till diskussion och planering av elevens framtid, inte mamman. Allt detta stärker den manliga makten att styra familjen och samhället.

Familjen under migrationen

Migration är en dynamisk process som innebär en fysisk och psykisk förflyttning i tid och rum. Människor bestämmer sig för att lämna sina hemländer frivilligt eller genom tvång på grund av olika omständigheter såsom ekonomiska behov, sökande efter arbete eller konflikter som gör det riskfyllt för familjen att stanna kvar i hemlandet.

Processen börjar redan när människor tar beslutet att lämna hemlandet och slutar när familjen i sin helhet hittar ett fäste i ett nytt land som accepterar den och där familjen kan rota sig och börja leva på nytt. Migrationsprocessen delas allmänt in i tre olika faser, i hemlands-, flykt- och mottagandelandsfasen [3]. Jag kommer nedan att beskriva den allmänna, gemensamma bilden av de

förändringar som skett i familjestrukturen under migrationsfaserna i de 28 familjerna (Figur 2).

Figur 2. En schematisk beskrivning av förändringar i familjestrukturen under migrationen. P = pappa, FF/MF = far- och morföräldrar, M = mamma, B = barn.

Flyktfasen

I flyktfasen förlorade alla familjer sin trygghet och det skyddssystem som de haft genom sin släkt och omgivningen i hemlandet. De stod blottade inför alla externa omständigheter, faran var stor och utgjorde ett rejält hot mot familjens existens. Som försvar konsoliderade familjemedlemmarna sina relationer och kände stark tillhörighet och ansvar för varandra. Familjen återupplevde en viss harmoni i de interna relationerna (smekmånadskänsla) där de försökte ta hand om varandra och glömma problem och konflikter som var aktuella innan familjen lämnade hemlandet.

Mottagandelandsfasen

Av de 28 familjerna hade 13 valt att i mottagandelandet behålla den traditionella (patriarkaliska) formen av familjestruktur, 11 familjer hade skapat en integrerad form och endast 4 familjer hade bildat en assimilerad form. Här nedan kommer jag att beskriva dessa former och ge en översikt över de förändringar som drabbar familjens interna relationer och rollfördelning samt de förändringar som influerar i omgivningen och hur de påverkar familjen i sin helhet.

Att välja den traditionella (patriarkaliska) formen innebär att föräldrarna tillsammans eller (oftast) pappan och de manliga vuxna i familjen strävar efter att upprätthålla en patriarkalisk familjestruktur som liknar den som familjen hade i hemlandet, utan några förändringar som tar hänsyn till den nya omgivningen.

Detta kan uppnås bl.a. genom att skapa ett skyddssystem i omgivningen som ger familjen möjlighet att fortsätta att leva under patriarkaliska relationer. Detta innebär exempelvis att familjen flyttar till ett invandrartätt område där majoriteten av befolkningen tillhör kulturer som accepterar den patriarkaliska familjestrukturen och därmed stärker den manliga makten i familjen och ger den legitimitet, acceptans och styrka.

Att leva enligt denna modell kan innebära en viss grad av isolering från det övriga samhället, då denna form inte har någon förankring i det nya landets familjestruktur där jämställdhet i familjen är garanterad enligt lagen.

Familjen kan, som en följd av detta, hamna i olika sorters konflikter, framför allt med samhällets institutioner såsom skolan och socialtjänsten men även med människor utanför det bostadsområde där familjen bor. Detta kan vara en av de faktorer som tvingar familjen att dra sig tillbaka till sitt eget bostadsområde för att kunna leva enligt den patriarkaliska formen utan att bli störda av myndigheterna. Ett annat skyddssystem är att tillhöra religiösa eller traditionellt bundna församlingar som på sitt sätt förstärker den patriarkaliska modellen och ger ökad legitimitet åt dess existens.

Patriarkatet försvagas

Men ju längre familjen lever i det nya landet, desto svårare blir det att behålla en fungerande patriarkalisk modell.

Detta beror på flera faktorer, och jag ska nämna tre:

1. *Barnen* har genom bl a skolan större möjligheter att integreras i samhället än sina föräldrar. De förändringar som barnen för med sig in i familjen utgör också ett hot mot den maktutövning som föräldrarna försöker behålla. Konflikterna blir klarare och djupare ju äldre barnen blir och ju mer de integreras i samhället.

2. *Föräldrarna* blir ofta mer och mer beroende av sina barn i kontakterna med samhället och dess myndigheter. Detta kan vara särskilt tydligt om föräldrarna är arbetslösa, socialbidragstagare, sjuka eller gamla och har haft svårt att lära sig språket eller skaffa sig en social position som motsvarar den de hade i hemlandet.

Denna situation förstärker föräldrarnas sociala regression genom att pappan förlorar sin viktiga funktion som han hade i hemlandet, nämligen att representera och vara familjens språkrör utåt i samhället. Därmed fördjupas konflikten inom familjen.

Pappans position drabbas ytterligare genom att han ofta också förlorar rollen som försörjare och ansvarig för familjens ekonomi. Eftersom bidragen som familjen får avser alla medlemmar utgör det också ett hot mot pappans ekonomiska maktställning.

Ett resultat av den ovan beskrivna utvecklingen är att familjepyramiden vänds upp och ned; pappans roll regredieras definitivt och han blir mer och mer beroende av sina barn. Eftersom pappan inte är van att se sig i underläge kämpar han hårt för att vända triangeln rätt igen och återfå sin styrande roll. Denna kamp föder ofta konflikter som leder till stora problem.

Vissa pappor utövar sin makt med otillåtna metoder, exempelvis våld, misshandel och förtryck av andra med-

lemmar i familjen. Andra fäder kompenserar sin förlorade sociala position genom att söka stöd i traditioner och religiösa regler. Vissa drar sig tillbaka och blir helt isolerade med depression och ångest som dominerande symptom. Åter andra av dessa pappor kompenserar sin situation genom att fly totalt från realiteterna med hjälp av droger eller andra destruktiva beteenden.

3. *Mammans roll* är också utsatt. Kvinnor är allmänt mer öppna för att skapa sociala kontakter med omgivningen (grannar, landsmän – särskilt kvinnor, daghems- och skolpersonal osv.), vilket ger dem större möjligheter att integreras i det nya samhällets sociala liv. Närheten till barnen bidrar också till att mamman snabbare får kännedom om omgivningen.

Att studera och lära sig språket och att kanske till och med skaffa ett arbete som ger en viss ekonomisk trygghet kan ytterligare hjälpa kvinnan i hennes integration. Kvinnan får därmed större möjligheter att frigöra sig från de begränsningar som det patriarkaliska systemet sätter för henne.

Dessa stridande krafter, dvs frihetslängtan och bundenheten till traditionerna, föder en inre konflikt som påverkar mammans fysiska och psykiska tillstånd. Många kvinnor i de traditionella familjerna hittar inga möjligheter att bemöta omgivningens negativa synsätt om de söker ändringar i familjen eller vill frigöra sig på ett sätt som inte accepteras i den etniska gruppen. En stor del av dessa kvinnor föredrar därför att tåla och acceptera situationen som den är.

Vid skilsmässa kan kvinnan hamna i konflikt inte bara med sin före detta man utan också med hela om-

givningen, ibland även med sin egen familj. Kvinnan utsätts för en stark social isolering som är svår att hantera om hon inte har den inre styrka och det stöd utifrån som hon behöver för att möta ensamheten. Att bli socialt isolerad kan innebära en mycket stark påfrestning för kvinnan, eftersom tillhörigheten till gruppen och familjen ofta är avgörande för hennes identitetsupplevelse.

Den integrerade familjen

I den integrerade familjestrukturen försöker familjen modifiera och anpassa sig till de nya kraven från omgivningen. Denna modell kommer att innehålla flera element från den demokratiska familjestrukturen, såsom jämlikhet mellan pappan och mamman och öppenhet i relationen till barnen, men också en del patriarkaliska element.

Pappan och mamman kan anpassa sig i viss mån, men de håller sig ofta inom de ramar som ursprungslandets övergripande traditioner och kulturella normer anger. Denna familjeform har ofta goda förutsättningar att utveckla ett harmoniskt samspel med omgivningen.

Att föräldrarna har god utbildning och möjligheter till arbete spelar en stor roll i familjens integration i det nya samhället. Dessa familjer behåller ofta ganska goda kontakter med sina landsmän, men skapar också nya kontakter och vänskapsrelationer med människor från olika kulturer i omgivningen.

Den assimilerade familjen

Den assimilerade formen kallar vi den familj som i sitt sätt att strukturera sig har brutit med sin egen kultur och som försöker ordna ett familjemönster som till både innehåll och form liknar det som är dominant i det nya landets kultur. Denna familj hamnar därmed i en konflikt och tappar i längden sin identitet. Familjen får svårt att accepteras av de infödda människorna i det nya landet men finner inte heller trygghet hos sina landsmän. Familjen befinner sig i ett vakuum som påverkar alla medlemmar. Vakuumet innebär ofta isolering, vilket i sig kan utgöra en psykisk belastning och orsaka nya former av interna konflikter.

Omgivningens attityder mot en familj av denna typ kan ha stor betydelse. Familjer som bor i ett svenskdominerat område och blir accepterade av omgivningen har lättare att komma ur vakuumet. De har större möjligheter att fungera harmoniskt än familjer omgivna av skeptiska svenskar vilka sätter upp onödiga gränser som hindrar familjemedlemmarna att skaffa vänner. Därmed fördjupas familjens isolering och familjen hamnar i en dubbel isolering genom att den har brutit med sina landsmän och deras värderingar utan att ha blivit accepterad av inhemska svenskar.

Det finns många faktorer som påverkar familjens val av struktur och därmed även vilka psykosociala problem som den kan drabbas av.

I mitt material har tiden som familjerna bott i det nya landet inte varit avgörande för deras val av familjestruk-

tur; tiden har för alla familjer varit nästan lika lång (4,8–5,8 år).

Jag har inte heller kunnat relatera familjens val av struktur till föräldrarnas utbildningsnivå. Dock ser vi en viss intressant tendens på så vis att föräldrar med gymnasie- eller minst 3 års högskoleutbildning dominerar bland integrerade och assimilerade familjer, medan föräldrarnas utbildningsnivå är lägre bland familjer som behållit den traditionella familjemodellen (*Tabell I*).

En hög utbildningsnivå ger en viss öppenhet för integration. Ju högre utbildning människor har, desto öppnare är de för kommunikation. De har dessutom större möjligheter att lära sig det nya språket genom att de ofta har en viss kännedom om andra språk än sitt modersmål.

Det utgör en klar psykisk belastning för utbildade människor att inte få chans och möjlighet att utöva ett yrke som motsvarar deras kompetens och erfarenhet. Besvikelsen påverkar självförtroendet och de drar sig ofta tillbaka och hamnar i utkanten av samhället trots sin höga utbildning.

Tabell I. Utbildningsnivå. P = pappa, M = Mamma

	Ingen utbildning		Grundskola 6–9 år		Gymnasium		Minst 3 års högskola	
	P	M	P	M	P	M	P	M
Traditionell familj	1	1	5	4	6	8	1	0
Integrerad familj	0	0	0	0	4	5	7	6
Assimilerad familj	0	0	0	0	0	0	4	4
	1	1	5	4	10	13	12	10

Invandrarna som resurs

Vi måste ta tillvara de resurser som invandrare bär med sig när de kommer till Sverige, och se till att de blir en styrka för hela samhället, särskilt som det svenska samhället inte har bekostat deras utbildning. Att hjälpa invandrade akademiker att snabbt komma in på arbetsmarknaden och ta tillvara deras kunskap ger positiva resultat inte bara för den enskilde utan för hela samhället.

Typ av boendeområde (*Tabell II*) spelar en viktig roll för valet av familjestruktur. Att bo i ett invandrartätt område utgör en viss trygghet, men ställer också vissa krav på familjen och individen att anpassa sig till områdets regler och traditioner.

Det är inte heller lätt för invandrarfamiljen att bo i ett svenskdominerat område med hög social status. Detta ställer andra krav, och ofta hamnar sådana familjer i en naturlig isolering som visserligen kan bli lättare med åren, men många familjer orkar inte vänta någon längre tid i denna isolering. Områden med hög social status ställer dessutom ekonomiska krav – för att kunna leva

Tabell II. Typ av boendeområde.

	Invandrartät förort	Blandat område	Svenskdominerat område
Traditionell familj (n=13)	10	2	1
Integrerad familj (n=11)	5	3	3
Assimilerad familj (n=4)	0	3	1
Totalt	15	8	5
Procent	53,6	28,6	17,8

där måste familjen ha en viss ekonomisk och social ställning med ett yrke som tillåter att man bor i ofta dyra hus.

Även områden med blandad befolkning har sina problem, bl.a. erbjuder de ofta inte så stora möjligheter till bra daghem, skola och fritidsverksamhet.

Form av inkomst och föräldrarnas sysselsättning (*Tabell III*) spelar en avgörande roll för valet av familjestruktur. Uppkomsten av sociala och psykiska problem har samband med hur människor är involverade i det nya samhället och vilken social status som de kan skaffa sig här. Människor som är marginaliserade och drabbade av utanförskap riskerar en psykosocial problematik, som kan vara avgörande för att de hamnar i ett ännu mer utsatt läge med fördjupad marginalisering och distans till det svenska samhället.

Dagens utbredda arbetslöshet drabbar alla människor oavsett om de är invandrare eller infödda svenskar. Risken är dock större att invandrare inte hittar ett arbete, ofta på grund av deras språksvårigheter och/eller bristande kännedom om arbetsregler och kultur. Detta

Tabell III. Form av inkomst och sysselsättning. P = pappa, M = mamma

	Arbetar		Arbete i eget företag		Socialbidrag, arbetslöshetsersättning		Pension, sjukpension, sjukskrivning	
	P	M	P	M	P	M	P	M
Trad. fam.	3	2	2	0	5	6	3	5
Integr. fam.	6	8	4	1	1	1	0	1
Assim. fam.	3	2	1	0	0	2	0	0
	12	12	7	1	6	9	3	6

kan medföra en hög grad av marginalisering och vara en viktig orsak till uppkomst eller fördjupning av psykosociala kriser.

Sju hade eget företag

Sju av de 28 familjerna har haft sysselsättning i ett eget företag, ofta inom service och handel såsom försäljning av grönsaker eller städarbete. Dessa familjer har det ganska bra ekonomiskt, men deras sysselsättning medför knappast någon större kontakt med det svenska samhället eller med svenskarna i allmänhet.

Att arbeta är i sig viktigt, men arbetet måste också ha en social funktion och påverka människor att lära känna varandra, bygga broar, motverka fördomar och få dem att känna att de är en del av samhället. Många invandrare idag väljer emellertid att arbeta i egna affärer, köra taxi och arbeta med annan service för att undvika att komma i närmare kontakt med svenska samhällets strukturer utöver vad deras yrke kräver.

Detta kan fördjupa marginaliseringen och bädla för uppkomsten av fördomar hos invandrare mot den infödda befolkningen, men också öka främlingsfientligheten hos den infödda svenska befolkningen.

Psykosociala problem i exilen

Under de senaste fem åren har jag arbetat med familjer som sökt hjälp hos mig, på grund av olika psykosociala problem som gällt hela familjen eller, oftast, någon av familjemedlemmarna. En del av dessa individer hade

psykiska symtom såsom depression, ångest, oro, sömnproblem, irritabilitet eller koncentrationssvårigheter. Andra sökte på grund av stressrelaterade symtom med en kombination av somatiska och psykiska besvär av olika intensitet, t.ex. mensrubbingar, hypertoni, panikattacker, spänningshuvudvärk, muskelspänningar eller ont i kroppen.

I mitt arbete har jag redan från början försökt att relatera symtomen till den sociala miljön och till omständigheterna i familjen, vilket gett mig möjlighet att se individens psykiska åkommor som tecken på disharmoni i det sociala livet och i familjelivet. Många av dessa psykiska och somatiska symtom har kunnat relateras till den stress som är en naturlig reaktion i samband med migrationen [4].

Andra symtom kan relateras till de konflikter som familjen går igenom. Att rikta behandlingen enbart mot symtomen utan att ta hänsyn till patientens hemmiljö och familjeförhållanden innebär att behandlingen är tillfällig med stor risk för återfall. Behandlingen av individen måste kombineras med hjälp till hela familjen för

Tabell IV. Typ av psykosociala problem som dominerar hos familjen.

	Traditionell familj	Integrerad familj	Assimilerad familj	Totalt
Konflikt med myndighet	3	0	0	3
Konflikt med släkten	0	2	0	2
Skilsmässa	1	3	3	7
Generationskonflikt	7	4	1	12
Misshandel	2	1	0	3
Missbruk	0	1	0	1

att återskapa harmoni i dess interna relationer, vilket i sig kan räcka som behandlingsåtgärd.

Vilka psykosociala problem som dominerat bland de 28 familjerna framgår av *Tabell IV*. Generationskonflikter förekommer i tolv fall – mellan föräldrar och barn samt mellan syskon och då särskilt mellan pojkar och flickor. I sju fall har konflikten inträffat i familjer av den traditionella formen, där denna konflikt dessutom är intensivare och ofta får dramatiska konsekvenser.

Ungdomar som växer upp i denna form av familjere-lation hamnar i en annan typ av kris, som jag kallar kulturtillhörighetskris. Med detta menar jag att dessa ungdomar ofta befinner sig i en ständig kamp för att hitta en balans mellan hemmet – med dess starka bundenhet till hemlandstraditionerna – och de krav som det nya samhället ställer på dem.

Kulturtillhörighetskris av olika intensitet finns hos i stort sett alla invandrarungdomar, men är troligen starkare och djupare hos dem som tillhör traditionella familjer. Anledningen är den stora skillnaden mellan hemstrukturen och samhället, vilket gör den dagliga »resan« mellan hemmet och samhället särskilt plågsam och krävande.

I denna grupp har jag inkluderat även konflikter mellan syskon och särskilt mellan pojkar och flickor (syskonavundsjuka, konkurrens, maktutövning osv.). Detta problem beror troligen på familjens syn på barnen, där pojkarna ofta har äran att vara arvtagare och bevarare av familjens namn, heder och sociala position. Av denna anledning får pojkar mer utrymme och bättre position i familjen än flickor. De får gå ut mera och även skaffa

flickvänner som vissa familjer ser på med glädje och stolthet samtidigt som de förbjuder sina flickor att skaffa pojkvänner.

Tyst protest bland flickorna

Denna orättvisa behandling föder hos flickorna en tyst protest som ofta demonstreras antingen genom en stark revolt med ibland dramatiska konsekvenser eller genom en tillbakadragen livsstil som negativt påverkar flickornas vidare integration i samhället. Många invandrarfamiljer hittar ändå en viss balans i relationen mellan pojkar och flickor. Detta ger en stabilitet i familjen som jag i stor utsträckning sett hos de integrerade och assimilerade familjerna.

Det svenska samhället har sedan många år ganska välformulerade lagar till skydd för barnen samt lagar om lika rättigheter för könen. Detta uppfattas ibland på fel sätt av en del invandrarungdomar. »Friheten« för dessa ungdomar är ett gränslöst och oansvarigt liv inom familjen utan hänsyn till föräldrarna eller ansvar gentemot familjen.

Föräldrar som ingriper för att stoppa en hotande utveckling för främst flickan men också för hela familjen kan i vissa fall bemötas med skepsis och motstånd från sociala myndigheter eller skolan. Detta medför en risk för att många invandrarföräldrar inte vågar ingripa tidigt och på ett tydligt sätt för att stoppa en farlig utveckling. Särskilt föräldrar i en utsatt position, med bristande möjligheter att uttrycka sig på svenska språket och med

föga kännedom om samhällets lagar och regler, utnyttjas lätt av ungdomarna i familjen.

Denna situation bör noggrant beaktas och studeras av de sociala myndigheterna innan man tar parti för eller emot föräldrarnas uppfostran av barnen. Detta ska göras utan att man minskar möjligheterna för ungdomarna att hävda sin sak på ett rättvist sätt och att få möjlighet att utvecklas i trygghet.

Respekt för ungdomarnas självständighet är ett mål som familjemedlemmarna tillsammans måste kämpa för. Både föräldrar och barn samt ungdomar inom invandrarfamiljer måste få utbildning i de lagar och regler som reglerar familjerätten, för att hindra misstag och att vissa medlemmar utnyttjas av andra inom familjen.

Familjemedlemmarna bör själva försöka hitta sina egna lösningar på konflikter med bibehållen respekt för lagen och allas trivsel. Friheten inom familjens ramar och acceptans ger ungdomar möjligheten att vara självständiga utan att hamna i dramatiska konflikter.

Skilsmässa är det näst största problemet i vårt material. Skilsmässa förekommer i lika hög grad hos integrerade som hos assimilerade familjer. Orsakerna till dessa skilsmässor varierar men vanligast är relationsproblem mellan makarna, ofta en följd av att kvinnan hävdar sin rätt och begär skilsmässa. Vi har inte kunnat notera några specifika kulturella faktorer i dessa fall.

Intressant är att alla kvinnor som tog ut skilsmässa hade arbete. I ett fall bad kvinnan om skilsmässa på grund av att hon blev sjuk och enligt egen utsago inte kunde klara sina uppgifter gentemot mannen på det sätt som hon önskade. Den lilla andelen skilsmässor bland

traditionella familjer kan bl.a. bero på att kvinnan har svårt att identifiera sig utan ett familjeförhållande, eller att förbud och påtryckningar från omgivningen är så starka och omfattande att kvinnan vid en skilsmässa riskerar att hamna i total isolering.

Till detta kan vi lägga att många kvinnor saknar ekonomisk möjlighet att klara sig och bo ensamma. I vissa fall är religiösa regler det avgörande hindret (som t.ex. att tillhöra en religiös grupp, såsom den syrianska ortodoxa kyrkan som endast i vissa mycket begränsade fall accepterar skilsmässa).

Konflikt med myndighet

Konflikter med myndigheter kan utlösa starka reaktioner och föda stresstillstånd. Jag har inkluderat de fall där konflikten med exempelvis skolan, socialtjänsten eller försäkringskassan varit så pass djup och dramatisk att den lett till olika, ibland allvarliga, somatiska och psykiska problem hos en eller flera familjemedlemmar. Anmärkningsvärt är att samtliga dessa fall inträffat i de traditionella familjerna. Skillnaderna mellan familjens levnadssätt och samhällets lagar och regler var utlösande faktor. Konflikter kring barnuppfostran och barnens rättigheter, omhändertagande av barnen samt föreställningar om jämställdhet mellan makarna hörde till de heta orsakerna.

I många av invandrarnas hemländer (bl.a. Mellanöstern och Nordafrika) symboliserar myndigheterna förtrycket i samhället, och man lär sig därmed att maximalt undvika kontakter med dem. I stället brukar människor

lösa sina problem med minimal inblandning från myndigheterna.

I det demokratiska samhället är situationen annorlunda – där är kontakterna mellan myndigheter och medborgare tätare och bredare. Det är troligen en anledning till att denna typ av konflikter är mer dominant hos isolerade familjer där rädslan inför, och svårigheter i, kontakterna med myndigheterna kan spela in.

Misshandel definieras olika

Misshandel är ett problem som noterats i materialet. I två fall – båda i traditionella familjer – handlade det om pappans misshandel av sina barn. Denna typ av problem har samma orsaksmekanismer som ifråga om generationskonflikter. En viktig sak i detta sammanhang är att människor definierar misshandel olika utifrån tradition och kultur. Att t.ex. slå sina barn (aga) är tyvärr en modell som används och även accepteras i många länder (även i vissa europeiska länder).

Att lära människor ett nytt beteende och en ny attityd kräver tid och ständig dialog; därmed är jag skeptisk till de hårda åtgärder som de sociala myndigheterna vidtar mot pappor som slår – agar – sina barn i uppfostringssyfte (om inte misshandeln varit systematisk och/eller en form av förtryck). En differentierad bedömning från myndigheternas sida utan tidiga ställningstaganden kan hjälpa dessa pappor att finna andra uppfostringsmetoder och påverka deras attityd i barnuppfostringsfrågan.

Konflikt med omgivningen, särskilt släkten, förekommer i två fall, båda i integrerade familjer. Släkten är ofta ett av de skyddssystem som familjen haft i hemlandet. Försök att frigöra sig från släktens täta ingripanden i familjelivet (särskilt hos familjer som har hittat sitt fäste i det nya landet och inte längre har behov av den gamla formen av skydd) föder olika konflikter, där pappan ofta anklagas för att förråda släktens traditioner.

Många integrerade familjer klarar ändå denna situation då de ofta hittat andra stödpunkter i samhället som ersättning för det gamla skyddssystemet.

Sammanfattning

Jag har i denna artikel försökt att ge en bild av de strukturella förändringar som äger rum hos familjer under migrationen och exilen. Jag är medveten om att materialet är alltför begränsat för att beskriva alla de förändringar som inträffar i invandrarfamiljer, men jag ser de 28 fallen som en illustration av ett stort och komplicerat problem.

Många invandrarfamiljer finner styrka att klara migrationen och dess påfrestningar genom att använda sina egna erfarenheter och hitta nya mekanismer för att tackla psykosociala problem som drabbar hela familjen eller någon av dess medlemmar.

Att få familjerna att se dessa konflikter och problem i relation till migrationens strukturella förändringar kan hjälpa dem att, genom ökad insikt om de processer som pågår inom familjestrukturen, påverka och hitta egna lösningar på problemen.

Jag är medveten om att psykosociala problem är en naturlig process i individers och familjers liv i alla länder och kulturer, men jag har här försökt att uppmärksamma migrationsprocessen och de förändringar som drabbar familjestrukturen som ytterligare faktorer, vilka ökar risken för uppkomst av psykosociala problem som inte är lika vanliga i invandrarnas ursprungliga hemländer.

Samhället bör utveckla mekanismer för att förebygga dessa problem och hitta olika åtgärder för att hjälpa dem som är drabbade. Åtgärderna bör ta hänsyn till de faktorer som påverkar familjens möjligheter att forma sina egna interna och externa relationer. Dit hör att motverka segregerade bostadsområden och hindra utvecklingen av »getton« samt att hjälpa invandrare att hitta värdefulla arbeten som motsvarar deras utbildning.

Jag hoppas att denna artikel kommer att stimulera kolleger att fördjupa sig i ämnet och att även söka andra förklaringar till de psykosociala problem som möter invandrare som individer och familjer. Erfarenheter från arbete med invandrare visar ändå att majoriteten etablerar sig väl i det nya samhället och bidrar mycket till dess utveckling.

Referenser

1. Lundsby M. Familjeterapins grunder. Stockholm: Natur och Kultur, 1990: 73-9.
2. Ahmadi F, Ahmadi N. Iranian Islam and the concept of the individual [dissertation]. Uppsala: Uppsala University, 1995.

3. Ahmadi F, Ahmadi N. Annorlunda individbegrepp. *Invandrare och minoriteter* 1995; nr 6: 16-21.
4. Al-Baldawi R. Exil, kultur och drogmissbruk. Stockholm: Narkomanvårdskliniken, Sabbatsbergs sjukhus, 1994: 11-21.
5. Al-Baldawi R. Bemötande av patienter med invandrarbakgrund inom psykiatrin. *Transkulturell kunskap nödvändig. Läkartidningen* 1996; 93: 3483-5.
6. Söderlindh E. Invandringens psykologi. Stockholm: Natur och Kultur, 1984: 30-60.
7. Borgå P. Psykopatologi utifrån ett kulturellt perspektiv. I: Borgå P, Bäärnhielm S, Ekblad S, red. *Kulturell psykiatri. Spånga–Kista: Spånga–Kista psykiatriska sektor*, 1996: 63-72.
8. Schjöd B, Egeland TA. Från systemteori till familjeterapi. Lund: Studentlitteratur, 1994: 56-68.
9. Spradley JP, McCurdy DW. Editor's introduction. In: *Confirmity and Conflict: Readings in Cultural Anthropology*. Boston: Little Brown, 1974.

